

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра нової і новітньої історії

Дипломна робота

На тему: «Французька політика у Китаї наприкінці XIX –
на початку XX ст.»

Студентки IV курсу групи ІС-43

Напрямок підготовки:

Історія та археологія

Спеціальність: 032 гуманітарні науки

Корж В.О.

Керівник: канд. іст. наук

доц. Тумаков Олександр Іванович

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Члени комісії	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

Харків-2022

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. «Китайський вектор» у зовнішній політиці Франції в кінці XIX – на початку XX ст.	12
Розділ 2. Методи французького проникнення в Китай.	34
Висновки	60
Список джерел та літератури	64

Вступ

Актуальність. Високий рівень розвитку всіх сфер Китайської Народної Республіки, економічні успіхи, стрімке зростання і піднесення на світовому рівні сприяли тому, що сьогодні ця країна викликає закономірний інтерес усього світу. Стрімке перетворення Китаю із закритої, консервативної держави у справжнього світового лідера вражає багатьох. Піднебесна імперія перетворилася в один з основних центрів конкуренції за глобальні ринки збуту і ресурси.

На історичний розвиток Китаю впливало багато чинників, в тому числі географічні та соціальні умови, економічні та політичні погляди, суворі релігійні устої. Також слід зазначити вплив іноземного втручання у поступову модернізацію країни. На Китай — азійську країну, котра тривалий час перебувала в ізольованому стані, позначилася політика, що проводили Великобританія, Франція, Росія, Японія та США.

В останній третині XIX – на початку XX століття Франція разом з іншими країнами Заходу ставить за мету зруйнувати традиційний цинський Китай, і побудувати на його руїнах соціально відкриту державу. На противагу цілям країн Заходу, головною метою змін зовнішньої політики Китаю в останній третині XIX – на початку XX століття стає перетворення його в сильну державу, яка зможе скласти гідну конкуренцію іншим високорозвиненим країнам і яка отримає авторитет світу.

Довгий час в історіографії існувала думка, що Франція не мала прямих інтересів на дану територію. На думку багатьох дослідників Франція мала непряме відношення до Китаю і по більшій мірі була пов'язана з нею лише через, так звані, дружні відносини з Великобританією і Росією. Питання взаємовідносин Франції та Китаю є досі не досить вивченим.

Проте, слід зазначити, для багатьох дослідників китайсько-французькі відносини є прикладом поєднання розумного практицизму і компромісів у зовнішній політиці.

Перед дослідником перестає завдання розібратися які плани були у Франції по відношенню до Китаю, як вона вплинула на подальший розвиток країни в економічному і політичному сенсі.

Об'єктом дослідження бакалаврської дипломної роботи є колоніальна політика Франції.

Предметом дослідження є місце Китаю у зовнішній політиці Франції наприкінці XIX – на початку XX ст.

Історіографія

В бакалаврській дипломній роботі вивчаються Історіографічну базу складають праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Її можна розділити на декілька блоків.

Перший блок складають роботи, присвячені колоніальній політиці Франції. Ці праці дають нам інформацію про цілі Франції та спрямування їхніх політичних інтересів. Також у них описані методи, яких вдавалася Франція з завойовницькою метою. Ця група робіт розкриває нам плани французьких дипломатів стосовно території Китаю.

Праця Ю. П. Дементьєва «Колоніальна політика Франції в Китаї і Індокитаї 1844-1862»¹ досліджує проблеми колоніальної політики Франції, участь її у другій «опіумній» війни і цілі, які вона хотіла досягти за рахунок військових дій. Також висвітлює події 1860 року проти Китаю і захоплення Південного В'єтнаму (1862 р.). Автор намагається показати цілі і різноманітні методи колоніальної політики Франції у Східній і Південно-Східній Азії. Положення Франції у Китаї і його значення для зовнішньої політики Франції в освітлюваний період часу.

Велике значення має робота В. П. Корякова «Політика Франції в Китаї в кінці XIX ст.»². Це комплексне дослідження французької політики у Китаї. Особлива увага приділяється боротьбі Франції за поширення впливу на країни Сходу. Зображується боротьба Франції за сфери впливу й гірничорудні і залізничні концесії. Дана робота допомагає простежити початкову стадію формування економічних і політичних відносин Франції та Китаю. Автор робить спробу комплексного дослідження різних аспектів політики Франції в Китаї в кінці XIX в.

¹ Дементьев Ю. П. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844-1862. Москва: Издательство Восточной литературы, 1958. 201 с.

² Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Издательство «Наука», 1985. 238 с.

Праця Кан Матільда «Франкофонія і Схід: французько-азіатські транскультурні перетини (1840-1940)»¹ досліджує феномен азійської культури у співпраці з французькою цивілізацією. Ця книга є новаторським дослідженням феномена франкомовності в контексті культур, що власне не належать до франкомовних. Підтримуючи транскультурний підхід, автор досліджує виникнення французької спадщини на Далекому Сході, різні форми її прояву та способи його ідентифікації.

Другий блок складають праці, присвячені історії Китаю. Вони дають найбільшу інформацію про зміни всередині країни, про реакцію стосовно цих змін народу, про розвиток цієї країни в економічному і політичному сенсі. Також ця група джерел несе інформацію про взаємини Китаю з іншими країнами, передусім Франції, що допомагає нам стежити за перетворенням Цинського Китаю на державу світового рівня.

Мнографія Анрі Кордьє «Загальна історія Китаю: і його відносини з іноземними країнами від найдавніших часів до падіння династії Маньчжурії»² описує положення у Китайській імперії в період з 1821 до 1919 року. В роботі описуються головні події, що відбувалися у країні: Тайпінське повстання, «опіумні» війни та політичні перетворення. Також досить докладно описано відношення місцевого населення до іноземних громадян та іноземного втручання у внутрішні устої Піднебесної імперії. Робота цікава та досить інформативна, проте Франції та Китаю приділено мало уваги, котра має важливе значення для даної дослідницької роботи.

Досить велике значення має шеститомне видання «Історії Сходу»³. У ньому докладно описано становлення Китаю як великої країни. Дослідження ведеться з виникнення перших держав і доводиться сучасного положення Китаю – світової

¹ Kang Mathilde. *Francophonie and the Orient: French-Asian Transcultural Crossings (1840-1940)* / Translated by Martin Munro // *The affirmation of the French presence in Asia* // Amsterdam University Press. 2018. 215 p.

² Cordier Henri «*Histoire generale de la Chine : et de ses relations avec les pays etrangers depuis les temps les plus anciens jusqu'a la chute de la dynastie Mandchoue*». Paris: Gouthner, 1920/ Tome IV. Depuis l'avènement de Tao Kouang (1821) jusqu'à l'époque actuelle [1919]. Paris: Librairie Paul Geuthner. 1920. 428 p.

³ История Востока: в 6 т. / Гл. редактор: Р. Б. Рыбаков (пред.) и др.; Ин-т востоковедения РАН. Т. 3: Восток на рубеже средневековья и нового времени. XVI–XVIII вв. / Отв. ред. Л. Б. Алаев, К. З. Ашрафян, Н. И. Иванов. Москва: Изд. фирма «Вост. лит.» РАН, 2000. 696 с.; Т.4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX в.): Кн. 1 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др. 2004. 608 с.; Кн. 2 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др., 2005. 574 с.

держави. У 4 томі цього видання описується історія Піднебесної кінця XVII ст. – початку XX ст. Ця збірка охоплює період найбільшого розвитку колоніальної системи та досліджує зміну у соціальному ладі, окреслено загальні риси соціально-політичного реформування. Проте, досить малу увагу приділяється відносинам Франції та Китаю досліджуваного періоду. Робота має більш загальний характер та несе узагальнену інформацію.

Праця відомих російських вчених синологів А. А. Бокщаніна, О. Е. Непомніна, Т. В. Степугіна «Історія Китаю: стародавність, середньовіччя, новий час»¹ є дослідженням історії Китаю з рубежу III-II тисячоліття до н. е. і закінчується XX століттям. Автори намагалися дати об'єднану картину минулого. Це узагальнена праця з вивчення історії Китаю та розвитку китайської держави. Завдяки цій роботі дослідник має можливість простежити за зміною зовнішньополітичних відносин Китаю та Франції. Простежити за реакцією китайського уряду та народу на втручання іноземних держав. Праця є досить об'ємною та змістовною, проте, Франції та Китаю як об'єктам взаємовідносин приділено незначну увагу.

У праці В. Г. Дацишена «Нова історія Китаю»² порушуються питання проблеми військових зіткнень Китаю з іншими державами, його політичних та економічних відносин із зовнішнім світом та проблеми внутрішньої та зовнішньої політики Китайської імперії. Монографія є цікавою, проте питанню Франції та Китаю, як взаємозалежних країн, приділено меншу увагу.

Книга «Історія Китаю»³ за редакцією А. В. Мелікsetова вийшла у 2002 році. Автори продемонстрували характерні риси та особливості історії китайського суспільства та держави. Робота є цікавою досліднику, бо дає можливість прослідкувати розвиток Піднебесної імперії в цілому. Проте, інформації про розвиток відносин Франції та Китаю у досліджуваний період досить мало.

¹ Бокщанин А. А., Непомнин О. Е., Степугина Т. В. История Китая древность, средневековье, новое время. Москва: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 2010. 590 с.

² Дацишен В. Г. Новая история Китая. Благовещенск: Благовещенский государственный педагогический университет, 2004. 346 с.

³ Васильев Л. С., Лапина З. Г., Меликсетов А. В., Писарев А. А. История Китая / Под редакцией Меликsetова А. В. Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. 736 с.

Третій блок складають вузькопрофільні дослідження, що вивчають положення іноземного населення у Китайській імперії.

Стаття «Облаштування європейських сетльментів на території Китаю в другій половині XIX ст.»¹ написана харків'янкою Є. Ільїною заснована на аналізі джерел особистого походження. Робота допомагає дізнатися про інфраструктурі і зовнішніх особливостях сетльментів на території Китаю на етапі їх зародження. У статті подається аналіз облаштування закордонних поселень на території Китаю, що дає можливість проаналізувати рівень життя у них.

Робота ще одного харківського дослідника А. А. Махоніна «Сетльменти і концесії: розмежування понять з прикладу іноземних поселень у Китаї (1843-1941-е рр.)»² допомагає зрозуміти різницю визначень «сетльмент» і «концесії». Також стаття надає класифікацію для іноземних поселень у Китаї. Автор дає загальну картину поняття «сетльмент» та «концесії», проте більш вузької інформації стосовно іноземних поселень на китайській території не наводить.

Цікавою для нашого дослідження є стаття В. С. Мирзеханова «Європейці у колоніях: стиль життя та особливості менталітету»³. Ця робота присвячена дослідженню способу життя та особливостям менталітету європейців у колоніях, взаєминам «людей імперії» та місцевого неєвропейського населення. Автор допомагає побачити особливості життя іноземців у поселеннях колоній.

Таким чином, дана проблематика цікавить як вітчизняних так і іноземних дослідників, проте, на наш погляд є питання не достатньо вивченими. Так, проблема французьких поселень на території Цинської імперії, методів проникнення французької культури у Китайську імперію та місце Китаю у колоніальній політиці Франції не є досить дослідженими.

¹Ильина Е. Обустройство европейских селтльментов на территории Китая во второй половине XIX в. // Актуальні проблеми вітчизняної то всесвітньої історії: зб. наук. пр. – Харків. Вип. 14. 2011, 102-107 с.

² Махонин А. А. Сетльменты и концессии: разграничение понятий на примере иностранных поселений в Китае (1843-1941-е гг.) // Актуальні проблеми вітчизняної то всесвітньої історії: зб. наук. пр. – Харків. Вип. 20. 2017, 31-37 с.

³ Мирзеханов В.С. Европейцы в колониях: стиль жизни и особенности менталитета. / Вестник РГГУ. Серия: Политология. История. Международные отношения, 2014. 16 с.

Метою роботи є дослідження політики Франції в Китаї наприкінці XIX – на початку XX ст.

Для виконання цієї мети автор ставить наступні **завдання**:

- дослідити місце Китаю в зовнішній політиці Франції;
- проаналізувати специфіку «відкриття» Китаю;
- прослідити створення французьких поселень на території цинської держави.
- розглянути методи французької колоніальної політики щодо Китаю.

Хронологічні межі роботи охоплюють кінець XIX – початок XX ст.

Джерельна база. Особливу роль в дослідженні проблеми становлення і розвитку політичних та економічних відносин між країнами становлять відомості про укладені між ними договори. Слід зазначити, що великого значення мають збірники договорів, які висвітлюють процес утворення правової бази відносин Франції з Китаєм в період з середини XIX– до початку XX століття. Вивчення цих договорів дає змогу простежити специфіку відкриття Китайської імперії для світу та методи, до яких вдавалися країни з метою здобуття очікуваних результатів.

Велике значення для даної роботи має «Збірник договорів та інших документів з історії міжнародних відносин на Далекому Сході (1842 - 1925)»¹ виданий Е. Д. Гріммом. В основу збірника покладено опис договорів та їх значення і наслідки для країн. У збірнику представлені тексти договорів не тільки між Китаєм і Францією, але і з іншими країнами світу. Особливий інтерес представляють такі договори: Тяньцзинський російсько-китайський договір 13 червня 1858 р.; Тяньцзинський англо-китайський договір 26 червня 1858 р.; Тяньцзинський французко-китайський договір про мир, дружбу і торгівлю 1885 р.; французко-китайська угода про не відчуженість острова Хайнань 15 березня 1897 р.; французко-китайський обмін нот про не відчуженість китайської території, прикордонної з Тонкіном, 4-10 квітня 1898 р.; французко-китайський обмін нот про залізницю в Південному Китаї, про Гуанчжоувань і про поштове відомство Китаю, 9-10 квітня 1898 р.; Обмін нот між Сполученими Штатами та іншими державами з питання про політику "відкритих

¹Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925). Москва: Издательство Института Востоковедения ми. Н.Н. Нариманова. 1927. 218 с.

дверей" у Китаї, вересень 1899 - березень 1900 р.; Заключний протокол між Китаєм та іноземними державами, 7 вересня 1900 р. - 25 серпня 1901 р.

"Хрестоматія з історії з найдавніших часів до наших днів"¹ є джерелом, яке дає інформацію про тривалий час людства. Хрестоматія є збіркою систематично підібраних матеріалів, що охоплюють усі періоди людської історії з найдавніших часів до наших днів. Також дозволяє читачеві отримати комплексне уявлення про всесвітні історичні процеси та причини, що впливали на розвиток країн. Проте, питання взаємовідносин Китайської імперії з іншими країнами зовнішнього світу, в тому числі і з Францією, не висвітлені.

Також особливої уваги заслуговують мемуари, листи політичних діячів того часу і загальні відомості про ставлення до всіх змін самого народу. Ці дані допомагають дослідникові дізнатися, як можна більше про ставлення до розвитку країни як верхівки суспільства, так і простого народу.

Робота Огюст Жерар «Моя місія в Китаї (1893-1897)»² містить спогади автора стосовно подій, що відбувалися під час його перебування у Китаї з 1893 по 1897 рік. Праця надає відомості про відносини Франції та Китаю, їх розвиток та цілі французьких політиків стосовно Піднебесної імперії.

Велику роль відіграють такі Інтернет-ресурси, як електронна версія «Офіційної газети Французької Республіки»³.

Вказанні джерела дозволяють дослідити дану проблему у всіх її аспектах.

Методологія

У дослідницькій роботі було застосовано такі методи як:

- Історико-лінгвістичний метод. Головним його завданням у роботі було встановлення запозичень слів із західних мов. Так само розвиток мови з часом за впливу західної культури. У тому числі, певною мірою, придушення мовних меншин та комунікація колонізаторів та місцевого населення.

¹ Хрестоматия по истории с древнейших времен до наших дней / Редактор Марчевская Т. Г. Челябинск: Издательство Челябинского государственного университета, 2012. 411 с.

² Gérard Auguste. Ma mission en Chine (1893-1897). Paris: Plon-Nourrit et Cie. 1918. 348 p.

³ La Dépêche coloniale illustrée. Електронний ресурс: <http://www.journal-officiel.gouv.fr>

- Ретроспективний метод був використаний для дослідження історичного процесу від початку XX століття та повертаючись у минуле. Це повернення у часі з відповідною реконструкцією подій допомагає більш чітко простежити місце французької політики та культури у китайській політиці та китайський вектор» у зовнішній політиці Франції.

- Під час дослідження застосовувався метод історичного порівняння. Засобом порівняння політики Англії та Франції були виявлені певні гілки у зовнішній політиці Франції, які найбільше мали вплив на устрій Китайської імперії. Так само певне порівняння проводилося між колоніями Франції з метою порівняння становища місцевого населення насамперед у французьких колоніях на території Піднебесної. Порівняльний метод найбільш корисний і практичний при дослідженні впливу однієї держави на іншу та проникнення однієї культури в традиції іншої.

- За допомогою діахронічного методу аналізу було можливо розділити історичні процеси на послідовні етапи, з метою більш докладного розгляду подій, безпосередньо, у загальному ході історичного процесу. У дослідженні цей метод допоміг виявити зміну суспільних систем, а також виявити певні закономірності та тенденції у передбачених історичних процесах.

- Історико-системний метод допомагає проаналізувати структури та функції внутрішніх та зовнішніх зв'язків у державі, а також змін у ній. Сприяє вивченню соціальних систем, законодавчої системи, і навіть міждержавними зв'язками. Історико-системний метод сприяє розумінню внутрішніх механізмів функціонування суспільних систем. Також цей метод допомагає складання цілісної комплексної картини минулого.

- Так само одним із методом застосованих у цьому дослідженні був соціально-психологічний метод. З його допомогою б проведено аналіз стану суспільства, соціальну думку та психологічний стан народу. Також було проаналізовано ставлення соціуму до внутрішніх змін, і навіть реакція запровадження західних тенденцій.

Апробація. Основні результати бакалаврської дипломної роботи були представлені на V Всеукраїнській науково-методичній конференції з міжнародною участю¹.

Структура бакалаврської дипломної роботи складається з вступу, двох глав, заключення, списку джерел та літератури.

У першій главі бакалаврської дипломної роботи розглядається проникнення країн Заходу у внутрішні устої Китайської держави. Безпосередньо досліджуються такі питання, як причини закриття Китаю від зовнішнього світу, зацікавленість інших країн у Цинській державі, перша та друга «опіумні» війни, цілі французьких політиків стосовно Піднебесної імперії, франко-китайська війна, розділ держави на сфери впливу, місце Китайської Народної Держави в політиці Французької держави.

Друга глава роботи більш детально висвітлює місце Китайської імперії у політиці Франції. Французький вплив на Піднебесну проводився через впровадження нових понять та просування західної культури, як у загальному так і політичному сенсі. У главі розглядаються такі питання, як боротьба за концесії, французькі концесії на теренах Китаю, залізнична мережа, створення селтльментів їх адміністративно - правове облаштування, просування французької культури, наприклад, релігійні місії.

¹ Корж В. О. Французький досвід у модернізації Китаю в останній третини XIX – на початку XX ст. // Питання сходознавства в Україні. V Всеукраїнської науково-методичної конференції з міжнародною участю. 2021 р. с. 166-168.

Розділ 1. «Китайський вектор» у зовнішній політиці Франції в кінці XIX – на початку XX ст.

В останній третині XIX століття Франція активно розпочала боротьбу за колонії, у результаті чого стала прямим суперником Великобританії. В цей час вкрай загострилася боротьба за територіальний поділ світу. До численних старих мотивів колоніальної політики, що супроводжувалася пограбуванням, розбоєм, работоргівлею, обманом, рабовласницькою експлуатацією та винищенням цілих племен і народів, фінансовий капітал додав боротьбу за джерела сировини, за вивіз капіталу, за «сфери впливу». Різні країни вдавалися до різних методів завоювання афро-азіатських земель¹. Держави вдавалися до таких заходів як: нав'язування договорів, підписання концесій, військові зіткнення, котрі нерідко супроводжувались окупацією територій із наступною асиміляцією населення, розповсюдженням було впровадження релігійних, політичних та культурних віянь у місцеві традиції². У свою чергу французька колоніальна політика імперіалізму прагнула в першу чергу забезпечити свою гегемонію, з метою ослаблення противника і загрози підриву його панування на світовому полотні. У XIX ст. ці мотиви грали істотну роль у колоніальній політиці Франції³.

Перетворення феодалного Китаю на півколонію західних держав почалося з середині XIX століття. Вторинення чужоземного капіталу прискорило розкладання натурального господарства, сприяло розширенню ринку робочої сили, сприяло створенню у країні досить великої промислової бази⁴. Однак іноземні інвестори не були зацікавлені в економічному розвитку Китаю, а прагнули використовувати його як ринок збуту, джерело сировини та сферу застосування капіталу. У 1840-1842 рр.

¹ Колониальная политика европейских держав в конце XIX в. Территориальный раздел мира.

URL: <http://scicenter.online/stran-evropyi-istoriya-scicenter/kolonialnaya-politika-evropeyskih-derjav-147803.html> (дата звернення: 10.10.2021)

² Новая история колониальных и зависимых стран в 2 т. / Под редакцией С. Н. Ростовского, И. М. Рейснера и др. Т. 1: Новая история колониальных и зависимых стран. / Под ред.: Кара-Мурза Г.С., Рейснер И.М., Ростовский С.Н. и др. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. с. 309-346.

³ Колониальная политика европейских держав в конце XIX в. Территориальный раздел мира.

URL: <http://scicenter.online/stran-evropyi-istoriya-scicenter/kolonialnaya-politika-evropeyskih-derjav-147803.html> (дата звернення: 10.10.2021)

⁴ Чибириев С. А. История государства и права зарубежных стран. 2002. С. 341-348.

відбулася «опіумна» війна Англії з Китаєм. Внаслідок цієї війни було підписано Нанкінський договір про торгівлю (29 серпня 1842 року). На додаток до Нанкінського договору було підписано протокол, згідно з яким іноземні держави отримали право створювати на території китайських портів свої органи влади та управління, тримати свою поліцію та військовий контингент¹.

Вансяський договір вважається першим нерівноправним договором, нав'язаним США Китаю під загрозою застосування військової сили. Було підписано 3 липня 1844 р. у Ванся терміном на 12 років. За договором США отримав у Китаї такі ж привілеї, яких добилася Великобританія за Нанкінським договором. Плюсом для США стало здобуття низки додаткових переваг (право каботажу на пільгових умовах, розширені права екстериторіальності). А в жовтні 1844 р. в Хуанпу було підписано франко-китайський договір, що поширив на Францію права та привілеї, які були надані Великобританії та США. Крім того, Франція змусила цинський уряд надати католицькій церкві право вести в Китаї місіонерську пропаганду². Французькі місіонери розгорнули активну діяльність також у В'єтнамі, який перебував у васальній залежності від Цинської імперії, і чимало зробили для підготовки захоплення цієї країни Францією, що згодом призвело до військових зіткнень між Францією та Китаєм³. З підписанням мирного договору у 1844 Франція отримала дозвіл на будівництво католицьких церков і цвинтарів, а також на ведення місіонерської діяльності в деяких великих містах Китаю⁴.

У 1852 році під гаслами боротьби з маньчжурами, за відміну приватної власності та встановлення соціальної рівності відбувається селянське повстання тайпінів. У ході боротьби було створено "Небесну державу загального благоденства"

¹ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Нанкинский англо-китайский договор о мире, дружбе, торговле, возмещении убытков и т. д. от 29 авг. 1842 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 44-47.

² Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Наука. 1985. с. 10-23.

³ Крюгер Р. Китай. История страны / Перевод Воронин Д. А., Гольдберг Ю. Я. Москва: Изд. фирма «Эксмо», 2008. С. 66-75.

⁴ Shih-Lung Lo. La chine sur la scène française au XIXE siècle. URL: <https://books.openedition.org/pur/78960> (дата обращения 25.01.2021)

з монархічною формою правління. Падіння держави прискорила військова інтервенція Англії та Франції. У 60-80-х роках XIX століття правлячі кола Китаю проголошують курс на «самопосилення держави» та активну співпрацю із зовнішнім світом. Англія контролювала південні провінції та басейн річки Янцзи, Франція - південно-західні райони, Німеччина - Шаньдунський півострів, Японія - острів Тайвань, Росія - територію Маньчжурії¹.

Тайпінське повстання (1850-1864), перша та друга «опіумні» війни послабили цинську імперію і дали можливість Західним державам вільно просуватися територією Китаю². Друга «опіумна» війна тривала 4 роки (1856-1860 рр.) і умовно її можна розділити на два періоди: осінь 1856 – весна, літо 1858 та літо 1858 – літо 1860 рр. внаслідок війни було підписано 2 договори: Тяньцзиньський (26 червня 1858 р.)³ та Пекінський (літо 1860 р.)⁴. Ці договори значно розширили права дипломатів та купців, відкрили нові торгові порти. У другу «опіумну» війну (на відміну від подій 1840-х рр.), крім Англії, виявилася залученою Франція, яка брала безпосередню участь у військових діях проти Китаю. Росія та США зайняли позицію нейтралітету. Виступаючи у ролі посередників на переговорах між представниками цинського двору і європейських держав, вони мали власні цілі, до досягнення яких їм багато в чому проклали дорогу Англія і Франція⁵.

¹ Дементьев Ю. П. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844-1862. Москва: Издательство Восточной литературы. 1958. С. 41-58.

² Cordier H. Histoire generale de la Chine : et de ses relations avec les pays etrangers depuis les temps les plus anciens jusqu'a la chute de la dynastie Mandchoue. Paris: Gouthner, 1920. / Tome IV. Depuis l'avènement de Tao Kouang (1821) jusqu'à l'époque actuelle [1919]. Paris: Librairie Paul Geuthner. 1920. p. 30-32.

³ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Тяньцзиньский англо-китайский договор о мире, дружбе и торговле от 26 июня 1858 г. (Ратифицирован в Пекине 24 окт. 1860 г.). Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. с. 58-66

⁴ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Пекинская англо-китайская конвенция о мире и дружбе 24 окт. 1860 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. с. 70-72.

⁵ Дементьев Ю. П. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844-1862. Москва: Издательство Восточной литературы. 1958. С. 68-103.

Приводом для початку нової війни проти цинської держави став інцидент з лорчею «Ерроу»¹. Восени почалися військові сутички між англійськими військовими судами та китайською береговою охороною. Англійці вели переговори, що переривалися спалахами воєнних дій, з губернатором Гуанчжоу Е Міньчен без оголошення війни цинської імперії. Незабаром до них приєдналися французи. Приводом для їхньої участі у подіях стало вбивство місцевим населенням французького місіонера Огюста Шапделена у провінції Гуансі². Е Міньчен зайняв на переговорах ухильну позицію, намагаючись відтягнути час. Намагаючись чинити на нього тиск, держави піддали Гуанчжоу блокаді й у грудні 1857 р. захопили місто, після чого залишався під їх контролем майже чотири роки. Е Міньчен був заарештований і засланий англійцями до Калькутти, де невдовзі помер. Навесні 1858 р. переговори між Англією, Францією та Китаєм були перенесені до Шанхаю³. Однак вони ні до чого не привели, і в результаті англо-французький флот з'явився на узбережжі Північного Китаю. Для англо-французької ескадри шлях на Пекін було відкрито. І знову розпочалися переговори, на яких цинська сторона була змушена прийняти всі вимоги західних держав. Це призвело до укладання в травні-червні 1858 серії Тяньцзиньських угод між Китаєм і цілою низкою іноземних держав - Англією⁴, Францією⁵, Росією^{6,7}. Першим було підписано англо-китайський договір, в результаті

¹ Китайские корабли. Часть III. Вторая опиумная война. URL: <https://forum.worldofwarships.ru/topic/374/> (дата звернення: 12.10.2021)

² Дацышен В. Г. Христианство в Китае: история и современность. Москва: Научно-образовательный форум по международным отношениям. 2015. С. 10-15.

³ Набока О. В. Політика США в Східній Азії в 30-70-х рр. XIX ст. Ужгород: «Гражда». 2016. С. 49-62.

⁴ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Тяньцзиньский англо-китайский договор о мире, дружбе и торговле от 26 июня 1858 г. (Ратифицирован в Пекине 24 окт. 1860 г.). Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. с. 58-66.

⁵ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Тяньцзиньский француско-китайский договор о мире, дружбе и торговле, подпис. 9 июня 1858 г., ратиф. 28 ноября 1858 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 89-92.

⁶ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Тяньцзиньский русско-кит. договор 13/1 июня 1858 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 56-59.

⁷ Подписание Тяньцзиньских и Пекинских трактатов с западными державами. URL: <https://megalektsii.ru/s13177t6.html> (дата звернення: 13.10.2021)

якого було відкрито ще 11 портових міст, що давало Заходу всі можливості для найширшого проникнення на китайський ринок. Іноземці набули права свободи пересування китайською територією та вільної місіонерської діяльності. Крім того, англійці отримали компенсацію за організацію військової експедиції у розмірі 4 млн. лян срібла^{1,2}. Наступного дня було підписано договір французів з китайською стороною, положення якого повторювали у деталях зміст англо-китайської угоди. Передбачав відкриття додатково двох портів (Нанкін та Даньшуй), свободу проповіді християнства в Китаї французькими місіонерами, сплату 2 млн таелів контрибуції³. Російсько-китайський договір передбачав положення, характерні лише відносин між цими двома континентальними державами⁴. Угоди, досягнуті між Китаєм та іноземними державами, підлягали ратифікації імператором. Представники Китаю вимагали, щоб іноземні делегації, які прибули для обміну ратифікаційними грамотами, пересувалися суходолом у супроводі порівняно незначного ескорту. Іноземці вибрали інше рішення — попрямувати у супроводі великої ескадри безпосередньо до Тяньцзіня. 25 червня 1859 р. Китай зустрів англо-французьку ескадру потужним артилерійським вогнем. Інтервенція розпочалася у серпні⁵. Об'єднана англо-французька ескадра налічувала понад 70 бойових судів. Не вступаючи в переговори, іноземці захопили форти Дату, тим самим відкривши шлях до Тяньцзіню і далі до Пекіна. Переговори, що почалися з іноземними державами, були перервані арештом частини іноземної делегації. Наприкінці жовтня англійські війська увійшли до Пекіна, де на території імператорського палацу Гугуна відбулося

¹ Китай и иностранные державы во второй половине XIX в. URL: <http://maxbooks.ru/chinese1/cn35.htm> (дата звернення: 19.10.2021)

² Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Пекинская англо-китайская конвенция о мире и дружбе 24 окт. 1860 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова 1927. С. 70-72.

³ Дельнов А. А. Китай. Большой исторический путеводитель. Москва: Эксмо, Алгоритм. 2008 с. 102-108.

⁴ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Тяньцзиньский француско-китайский договор о мире, дружбе и торговле, подпис. 9 июня 1885 г., ратиф. 28 ноября 1885 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 89-92.

⁵ Дементьев Ю. П. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844-1862. Москва: Издательство Восточной литературы. 1958. С. 68-103.

підписання Пекінського англо-китайського договору¹. Крім контрибуції (8 млн. лян срібла) англійці отримали право утримувати в Пекіні на постійній основі посольство, до них відійшла частина території півострова Цзюлун, що безпосередньо прилягає до Гонконгу; Тяньцзінь поповнив список портів, відкритих для іноземної торгівлі; китайський уряд погодився на еміграцію китайських робітників (кулі); католицькій церкві поверталася власність, конфіскована після початку гонінь на іноземних місіонерів у першій третині XVIII ст². У свій договір французам також вдалося включити пункт, що дозволяв місіонерам купувати в межах усього Китаю землю і будувати на ній храми. Питання про територіальне розмежування Далекому Сході в Пекінських угодах було остаточно вирішено, задовольняючи інтереси російської дипломатії³. Було як закріплено розмежування за течією Амура, а й визначено кордон на схід від злиття Амура і Уссури. Саме так склалися відносини між Китаєм та Францією у середині 80-х рр. XX ст. XIX ст. Повстання та міжусобна війна у Китаї до середини XIX ст. призвели до послаблення соціально-економічної та політичної проблем, що вразили Цинську імперію на етапі визрівання циклічної династичної кризи⁴.

У 60-і рр. XIX ст. В'єтнам, наряду з іншими країнами Індокитаю, стає одним з найважливіших регіонів, з яким пов'язані плани колоніального проникнення Франції. Просування Франції на північ до кордонів з Китаєм неминуче призвело до її зіткнення зі Серединної імперією. Проте, на територію Аннамської держави в цей період також претендувала Великобританія⁵. Адмірал Дюпре, губернатор Південного В'єтнаму, писав ще в 1873 р.: «Слід особливо підкреслити, що суперництво в цьому регіоні між

¹ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Пекинская англо-китайская конвенция о мире и дружбе 24 окт. 1860 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 70-72.

² История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. с. 323-333.

³ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Дополнительный Пекинский русско-китайский договор 14/2 нояб. 1860 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 73-77.

⁴ Дементьев Ю. П. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844-1862. Москва: Издательство Восточной литературы. 1958. С. 68-103.

⁵ Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Наука. 1985. с. 10-23.

Великобританією і Францією все посилюється в зв'язку з тим, що обидві держави просуваються в одному і тому ж напрямку, до Юньнаню, але британці з Бірми, а французи з В'єтнаму»¹. Намагаючись організувати опір французькому вторгненню, в'єтнамський уряд прагнув спертися на допомогу Китаю. Щоб заручитися військовою підтримкою Піднебесної, довелося звернутися за підтримкою до загонів «чорних прапорів»². З метою прийти до компромісу французьке уряд підписав в 1874 р мирний трактат з Аннамом. Територія, зайнята Гарньє, поверталася В'єтнамській державі, а для торгівлі відкривалися два міста, Ханой і Хайфонг, в них Франція отримувала право утримувати своїх консулів і при них невеликі загони консульської варти. Червона річка відкривалася для торгівельної навігації, але за наявності значних обмежень і утисків³. Спроби Франції домогтися ратифікації договору Китаєм не увінчалися успіхом. Попри все, аннамська влада направила до Пекіну посольство з багатими подарунками, що було актом поваги і повного підпорядкування⁴. В цей же час на територію Тонкіну активно проникали китайські річкові пірати, відомі під ім'ям «чорних прапорів». Своїми діями вони практично знищили місцеву торгівлю. Однак це не завадило їм заручитися підтримкою аннамської влади, які бачили в них головний засіб для боротьби з європейцями. Внаслідок цього договір 1874 року фактично залишався тільки на папері, а Франція проявляла вкрай нерішучу позицію: вона не планувала йти з Тонкіну, але, в той же час, не хотіла втручатися, застосовуючи військову силу, що могло істотно погіршити відносини Франції з Аннамом і Китаєм⁵. Намагаючись організувати опір французькому вторгненню, в'єтнамське уряд прагнув

¹ История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С. 323-333.

² Новая история Китая / под редакцией С. Л. Тихвинского. Москва: Наука; Главная редакция восточной литературы. 1972 с. 244— 249.

³ Ермолов Н. С. Тонкинская экспедиция 1883–1885 гг. — Санкт-Петербург: типография штаба войск гвардии и Петербургского военного округа, 1890. С. 12-13.

⁴ Новая история Китая / под редакцией С. Л. Тихвинского. Москва: Наука; Главная редакция восточной литературы. 1972 с. 244— 249.

⁵ Ермолов Н. С. Тонкинская экспедиция 1883–1885 гг. — Санкт-Петербург: типография штаба войск гвардии и Петербургского военного округа, 1890. С. 12-13.

спертися на допомогу Китаю, в зв'язку з чим вдався до підтримки загонів «чорних прапорів»¹.

Ситуація почала змінюватися з приходом нового французького уряду в 1882 р., яке змінило вектор політики з мирного співіснування до більш рішучих дій². З цією метою губернатор Кохінхіни направив в Ханой невеликий загін на чолі з капітаном Г. Рів'єра з 620 осіб³. Головною метою експедиції стало уникнення військового зіткнення з пекінською армією. Однак при підготовці даної експедиції не було враховано цілу низку факторів: по-перше, ворожість місцевого населення, по-друге, боєздатність «чорних прапорів», яка вражала своєю силою, і, по-третє, нечіткості вказівок, відданих загону. Французький уряд розраховувало на встановлення, а точніше відновлення, своєї влади мирним шляхом і не було готове до військового зіткнення⁴.

У китайському уряді думки, щодо франко-китайської війни, розділилися. Політика цинського уряду відрізнялася крайньою непослідовністю, оскільки визначалася боротьбою двох фракцій при дворі. Чи Хунчжан, призначений представником на переговорах з французами, в його заслуги входила допомога в організації придушення Тайпінського повстання, прагнув не допустити прямого військового зіткнення⁵. На противагу його думці, при дворі існувала і досить впливова партія війни, представлена головним чином вищою маньчжурською знаттю. Маньчжурська знать була більш впливовою, що і сприяло введенню китайських військ на територію В'єтнаму⁶.

¹ Новая история Китая / под редакцией С. Л. Тихвинского. Москва: Наука; Главная редакция восточной литературы. 1972 с. 244— 249.

² Черкасов П. П. Судьба империи: очерк колониальной экспансии Франции в XVI – XX вв. Москва: Наука, 1983. С. 38-40.

³ L'Amiral Courbet et la Guerre Franco-Chinoise (1884-1885). URL: <http://souvenir-francais-asie.com/2018/07/11/lamiral-courbet-et-la-guerre-franco-chinoise-1884-1885/> (дата звернення: 18.10.2021)

⁴ Chantal Zheng, Schunde Zheng. La guerre Franco-chinoise et Taiwan vus par Pierre Loti, marin et écrivain. 2005. P. 239-241.

⁵ Cordier H. Histoire generale de la Chine : et de ses relations avec les pays etrangers depuis les temps les plus anciens jusqu'a la chute de la dynastie Mandchoue. Paris: Gouthner, 1920. / Tome IV. Depuis l'avènement de Tao Kouang (1821) jusqu'à l'époque actuelle [1919]. Paris: Librairie Paul Geuthner. 1920. p. 30-32.

⁶ Китай и иностранные державы во второй половине XIX в. URL: <https://maxbooks.ru/chinese1/cn38.htm> (дата звернення 18.10.2021)

2 квітня 1882 р. загін Рів'єра зробив першу спробу проникнення на територію В'єтнаму, проте відразу зіткнувся з опором Аннамських сил. Навесні 1882 р. в'єтнамська армія спільно з загонами «чорних прапорів» завдали поразки французьким військам. 25 квітня французи зайняли Ханой, де стали чекати підкріплень. Це зупинило їх просування на північ і на час відстрочило захоплення Північного В'єтнаму¹. На думку багатьох вчених, ці події означали початок війни між Китаєм і Францією в боротьбі за В'єтнам. Французький уряд був налаштований остаточно підкорити В'єтнам, розглядаючи його, безпосередньо, як плацдарм в подальшому просуванні в південно-китайські провінції. У цьому питанні мотиви Франції стикалися з англійськими, що призвело до конфлікту між країнами².

У березні 1883 р. до Рів'єра прибуло поповнення з 750 солдат, що повинно було допомогти в подальшій битві. 19 травня він зробив вилазку з фортеці, що закінчилася невдачею: загін мало не потрапив в оточення, втратив близько сотні бійців убитими і пораненими, і змушений був відступити в цитадель. Серед убитих виявився і сам Рів'єра, тіло якого було понівечене ворогами³. Влітку 1883 р. у В'єтнамі вже були регулярні китайські частини, введені сюди з провінції Юньнань⁴. Загони «чорних прапорів» забезпечували захист і підтримку в боротьбі проти агресії Франції⁵. Французький уряд не був готовий відступати і міняти свої плани. Було прийнято рішення довести справу до переможного кінця. Першим вирішальним кроком французького уряду стало негайне направлення підкріплення на лінію фронту⁶. Чисельність загону підкріплення досягала близько 6350 чол., що на порядок перевищувало чисельність попередніх експедицій. Військово-морські сили були

¹ Дементьев Ю. П. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844-1862. Москва: Издательство Восточной литературы. 1958. С. 121-160.

² История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С. 329.

³ Ермолов Н.С. Тонкинская экспедиция 1883 – 1885 гг. СПб.: Типография штаба войск гвардии, 1890. С.5-10.

⁴ Штенцель А. История войн на море. Война Франции с Китаем 1883—1886 гг. Москва: Изографус, Эксмо-Пресс. 2002. С. 677.

⁵ Дементьев Ю. П. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844-1862. Москва: Издательство Восточной литературы. 1958. С. 121-160.

⁶ Chantal Zheng, Schunde Zheng. La guerre Franco-chinoise et Taiwan vus par Pierre Loti, marin et écrivain. 2005. P. 239-254.

розділені на три групи: ескадра адмірала Мейєра з 6 судів головним завданням яких стало спостереження за китайським узбережжям; ескадра з 13 кораблів адмірала Курбе блокувала берег Тонкіну; флотилія тонкійської дельти також з 13 кораблів, яка повинна була сприяти розвитку сухопутних сил на чолі з генералом Буе. Керівництво експедицією, яка включала в себе сухопутні і морські сили, було покладено на плечі морського доктора Армана, бувшого ще учасником експедиції, раніше проведеної, Гарньє. На жаль, суперечки між Арманом і Буе негативно впливали на стан всередині експедиції, що мало згубні наслідки. Роздробленість всередині команди, суперечки військових начальників не сприяли об'єднанню сил для досягнення поставлених цілей. Крім того, поставлені цілі не були досягнуті. Замість оточення і ліквідації супротивників - стратегічний аспект експедиції, керівництво змінило вектор на заселення населених пунктів з об'єднанням з місцевим населенням, що на думку вчених є тактичним успіхом експедиції¹.

У середині серпня 1883 р. ескадра Курбе бомбардувала столицю Аннам м. Хюе, а потім успішно висадила десант у його фортів. Це викликало справжню паніку в місті. В результаті подій, що відбулися був підписаний франко-в'єтнамський договір - 25 серпня 1883 року². За цим договором В'єтнам офіційно визнавався протекторатом Франції, яка отримувала право контролю над його зовнішньою політикою. Особливістю даного договору стало надання Франції права контролювати відносини В'єтнаму з Китаєм. Відповідно до договору французькі війська вводилися в Тонкін (Північний В'єтнам)³. Китай, який вважав В'єтнам залежною від нього державою, був незадоволений цим договором. Крім обмеження влади китайського уряду на території В'єтнаму, це ознаменувало початкову фазу франко-китайської війни. У грудні 1883 р. французькі війська вперше зіткнулися з китайськими урядовими військами. Адмірал Амадей Курбе взяв штурмом добре укріплений Шонтей, але поніс серйозні втрати

¹ Ермолов Н.С. Тонкинская экспедиция 1883 – 1885 гг. Санкт-Петербург: Типография штаба войск гвардии, 1890 С. 72-75.

² Новая история стран Азии и Африки / Под ред. А. М. Родригеса в 3 ч.: Ч. 1 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. С. 95-118.

³ Новая история Китая / под редакцией С. Л. Тихвинского. Москва: Наука; Главная редакция восточной литературы. 1972. с. 244— 249.

(400 чол. при 2 тис. убитих китайців). Більш успішно діяв новий командувач французькими силами в Тонкіні генерал Шарль Мійо. У 1884 році він з 10-тисячним корпусом завдав поразки 18-тисячному китайському війську, яке захищало сильно укріплені позиції в Бакніні. Наступним було завдано несподіваний і не спровокований напад на китайську ескадру, розташовану на рейді Фучжоу. В результаті обстрілу були потоплені 11 китайських кораблів, що складали основу сучасного військового флоту. Фучжоу було зруйновано¹. Після цього французькі кораблі піддали блокаді південно-китайські порти. Однак битв, як таких, не було. Коли французи зайшли в тил до китайців, вони рятувалися втечею. Війна несла за собою малі втрати. До кінця 1883 р. китайці були витіснені з долини Червоної річки. Чи Хунчжан, один з головних організаторів перемоги над тайпінами, призначений представником на переговорах з французами, прагнув не допустити прямого військового зіткнення².

Навесні 1884 р. французи виступили проти китайсько-в'єтнамських військ, ставлячи перед собою мету - відсунути об'єднані війська до китайського кордону. Військова удача була на боці Франції, і незабаром Китай, представлений на переговорах Лі Хунчжаном, уклав з Францією угоду. Він визнавав всі договори, підписані до цього між Францією і В'єтнамом³. Навесні 1885 року вони зазнали тяжкої поразки, в результаті якого були змушені відступити вглиб території В'єтнаму, залишивши прикордонні з Китаєм райони, зайняті ними до цього⁴.

Невдачі у В'єтнамі призвели до урядової кризи у Франції. Французький уряд звинувачували в тому, що він приховує справжній стан речей - веде війну з Китаєм, не маючи на те повноважень від парламенту. Феррі в свій захист стверджував, що проти Китаю ведеться не війна, а репресивна акція, яка не потребує парламентської

¹ Sino-French war 1883–1885. URL: <https://www.britannica.com/event/Sino-French-War> (дата звернення: 18.10.2021)

² Штенцель А. История войн на море. Война Франции с Китаем 1883—1886 гг. С.679 - 691.

³ Ермолов Н. С. Тонкинская экспедиция 1883–1885 гг. Санкт-Петербург: типография штаба войск гвардии и Петербургского военного округа, 1890. URL: http://militera.lib.ru/h/ermolov_ns/02.html (дата звернення 19.10.2021)

⁴Тонкинская экспедиция // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. URL: <http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/101/101781.htm> (дата звернення: 19.10.2021)

санкції. Після звісток про поразки у Банбу і у Лангшон кабінет Феррі упав. Новий уряд Бріссона був, тим не менш, налаштований закінчити війну з Китаєм перемогою, «щоб зберегти честь Франції». Було прийнято рішення про направлення в Тонкін нових військ, але в квітні Китай погодився на мирні переговори¹. У квітні 1885 р. приблизно через рік після укладення попереднього франко-китайської угоди, в Тяньцзіні був підписаний остаточний договір на умовах, вигідних французам². Війна з Францією хоч і була програна, але на відносно гідних умовах. Започаткований Францією процес відторгнення від Китаю держав, нехай формально, але визнавали його сюзеренітет, був продовжений Японією³.

Увагу японського уряду привертала Корея, яка була традиційним об'єктом японської експансії. Однак у Японії розуміли, що спроба захоплення Кореї неминуче призведе до конфронтації із Китаєм. У квітні 1885 р. між Китаєм і Японією було укладено угоду, відповідно до якої Корея, по суті, перетворювалася на протекторат своїх могутніх сусідів. Але угода була «розірвана» після звернення уряду Кореї в 1893—1895 роках з проханням про допомогу до цинського Китаю, який відгукнувся на неї. Це спонукало Японію розв'язати війну з Китаєм. Після того, як японці фактично розпочали війну з Китаєм, обидві сторони у серпні були змушені офіційно оголосити про неї⁴. Розглядаючи як цілком реальну загрозу просування японських військ у напрямку столиці, цинський уряд вирішив піти на переговори. Під час переговорів китайська дипломатія не без успіху прагнула використати протиріччя між західними державами, які змагалися за встановлення контролю в Середній імперії. США виступили за Японії, тоді як китайська сторона була підтримана

¹ Ермолов Н. С. Тонкинская экспедиция 1883–1885 гг. Санкт-Петербург: типография штаба войск гвардии и Петербургского военного округа, 1890. URL: http://militera.lib.ru/h/ermolov_ns/02.html

(дата обращения 19.10.2021)

² История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С. 330

³ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Тяньцзиньский французо-китайский договор о мире, дружбе и торговле, подпис. 9 июня 1885 г., ратиф. 28 ноября 1885 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 89-92.

⁴ История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С. 330-350.

Францією та Росією, особливо що побоювалася посилення позицій Японії Далекому Сході. В результаті Японія була змушена зняти деякі з вимог, що викликали найбільший опір китайської сторони: Пекін зберігав свій колишній статус, Японія відмовилася від окупації Мукдена і погодилася зі скороченням контрибуції на третину¹. Також 17 квітня 1895 року було підписано Симоносекський договір, а через 3 тижні ратифіковано². Згідно з тим договором Японія отримувала "назавжди" і в повне верховенство Ляодунський півострів та острів Тайвань, різні привілеї в Китаї. Але у події втрутилися світові держави, які взяли курс на збереження статусу-кво. Представники Франції, Росії та Німеччини вручили рекомендації Японії відмовитися від анексії Ляодуна. Натомість територій, що повертаються, на Китай накладається додаткова контрибуція, для якої Пекін отримав у Росії позику. Нові умови об'єктивно виявилися більш вигідними і для Японії, і для Франції, оскільки японська промисловість потребувала фінансового вливання. Французький капітал за посередництва Росії та Китаю було вкладено в японську економіку³.

У 1893 р., для активації французької політики у Китаї, посланцем Франції у Пекіні було призначено О. Жерара, діяльність якого мала сприяти зміцненню економічних та політичних позицій у південних позиціях Китаю. Він зондував підґрунтя з питань відносин між Китаєм та Індокитайським союзом. О. Жерар заявив, що «володіння в Китії особливо дорогі» Франції, тому «встановлення добросусідських відносин між Індокитаєм та Серединною імперією є однією із суттєвих цілей, про які дипломатія двох країн має домовитися»⁴. Головним завданням французької дипломатії було вирішення питання про визначення кордону між Китаєм та Індокитаєм та підписати угоду про прикордонну торгівлю.

¹ История Востока: в 6 т. / Гл. редактор: Р. Б. Рыбаков (пред.) и др. Кн. 2 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др., 2005. с. 250-300.

² Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Японско-китайский мирный договор (Симоносеки) 17 апреля 1895 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 95-98.

³ Дацышен В. Г. Новая история Китая. Благовещенск: Благовещенский государственный педагогический университет, 2004. 346 с.

⁴ Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Издательство «Наука», 1985. С48-48

Події 1894-1895 рр. сприяли рішучим діям французької дипломатії для проникнення Франції до Південного Китаю. Французька дипломатія під час японо-китайської війни застосовувала досить складну тактику для досягнення своїх цілей¹. Насамперед, правлячі кола Франції прагнули створити сприятливі умови проникнення Франції у Південний Китай. Війна надавала Франції можливість вирішити прикордонні питання. Поразка Китаю у війні з Японією підштовхнула французьких колонізаторів на рішучі заходи щодо реалізації їх планів, при цьому вони прикривали свої діючі різними демографічними заявами про захист іноземців у Китаї та забезпечити безпеку Індокитайського союзу².

Низка військових поразок Китаю у зіткненнях із західними державами, які спричинили втрату країною повноти державного суверенітету (встановлення іноземного контролю над митною системою, консульська юрисдикція, екстериторіальність, створення сетльмент), стала спонукальним мотивом до пошуку шляхів виходу із ситуації³. Таким виходом могла бути тільки політика реформ. Вона отримала назву «рух по засвоєнню заморських справ» (ян'у юньдун) або «політика самопосилення» (цзи цян) і проводилася протягом 1860-1890-х рр. Цінська імперія стала набувати зовнішні атрибути «цивілізованої» держави – прапор, ордена, дипломатів, що говорять по-французьки. Її завершенням прийнято вважати події японо-китайської війни, результати якої продемонстрували більшу ефективність реформ в Японії ц порівнянні з «самопосиленням» у Китаї⁴.

Важливою подією у становленні франко-китайських відносин став союз, укладений у 1891-1893 рр. між Францією та Росією⁵. Він зміцнив військово-стратегічне становище Франції в Європі та дозволив посилити її експансію в Китаї,

¹ Новая история стран Азии и Африки / Под ред. А. М. Родригеса в 3 ч.: Ч. 1 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. С. 216-271.

² France. Ministère des affaires étrangères. Documents diplomatiques français, 1871 – 1914. Série 2. T. 1. P.24-50.

³ Страны и народы Востока / Под редакцией Д. А. Ольдерогге. Выпуск XI: Страны и народы центральной, Восточной и юго-восточной Азии. Москва: «НАУКА», Главная редакция восточной литературы. 1971. С. 66-77.

⁴ Новая история стран Азии и Африки / Под ред. А. М. Родригеса в 3 ч.: Ч. 1 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. С. 216-271.

⁵ Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. Москва: Государственное издательство политической литературы. 1952. С. 277-278.

де правлячі кола сподівалися також отримати підтримку Росії. Навесні 1895 р. постало питання про надання Китаю великих позик, французькі дипломати та фінансисти вирішили використати Росію, яка вже кілька років покривала свої потреби у капіталах позиками на паризькому грошовому ринку¹. Францію цікавила можливість використання позики для пред'явлення Китаю різних вимог політичного та економічного характеру. Росія, у свою чергу, висунула вимоги щодо позики: 1) усунення від участі у позиції Англії та Німеччини; 2) «позика буде лише французькою та російською»; 3) «інші держави не повинні мати від нього політичних та торгових вигод, особливо таких, як контроль над доходами»². Французькі політичні кола, в свою чергу, спробували підштовхнути Росію до того, щоб пред'явити Китаю інші вимоги – територіального та концесійного характеру. Політика Франції щодо китайської позики викликала обурення у правлячих колах Росії. Російський уряд рішуче відкинув усі вигадки щодо її територіальних домагань у Китаї. Але після довгих переговорів між Францією та Росією, питання було вирішено на користь Франції і після вдалого результату парламентських дебатів французький уряд приступив до реалізації своїх планів щодо позики та вирішення прикордонних питань у Китаї, зв'язавши їх воєдино³.

Мирний договір 1895 р. та торгові конвенції 1896 та 1897 рр. передбачали можливість прокладання залізниць із В'єтнаму китайською територією, але тільки в тому випадку, якщо Китай будуватиме їх «у майбутньому»⁴⁵. Попередня згода на підписання прикордонних конвенцій була отримана 9 травня 1895 р. Проектом залізниці, вузькоколіїної дороги від в'єтнамського міста Лангшон до китайського

¹ Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. Москва: Государственное издательство политической литературы. 1952. С. 287-290.

² France. Ministère des affaires étrangères. Documents diplomatiques français, 1871 – 1914. Série 2. T. 1. P.24-50.

³ Россия и Китай: четыре века взаимодействия. История, современное состояние и перспективы развития российско-китайских отношений / Под ред. А.В. Лукина. Москва: «Весь Мир», 2013. С. 41-56.

⁴ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Японско-китайский мирный договор (Симоносеки) 17 апреля 1895 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 95-98.

⁵ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Пекинская англо-китайская конвенция касательно Бирмы и Тибета. . Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 92-93.

міста Лучжоу в провінції Гуансі займалася французька компанія «Фів-Лілль». У свою чергу, китайський уряд намагався усілякими способами ухилитися та не надавати Франції концесій на будівництво залізниці. 16 червня 1895 р. Р. Аното наказав О. Жерару вжити найрішучіших дій і «закінчити питання якнайшвидше». «Я прошу вас вимагати аудієнції в Цзунліямині і повідомити, що не підписання негайно конвенцій про розмежування та торгівлю вважаємо, як акт найсерйознішої важливості... У разі відмови уряд республіки вживе заходів, які він визнає своєчасними, і французький ринок буде повністю закритий для Китаю»¹. Франція вирішила будь-якими способами досягти бажаних результатів щодо Південного Китаю. Але, навіть вдавшись до жорстоких методів насильства, французька дипломатія не змогла б домогтися від Китаю необхідних поступок без підтримки російської дипломатії. Підтримку французької політики у Китаї надав А. П. Кассін. Він стверджував, що завдяки підтримці Росії Франція досягла задоволення своїх вимог. У цьому найчастіше саме становище Франції як союзниці Росії забезпечувало країні чимало важливий авторитет. Підписання конвенцій було призначено на 20 червня 1895 р. Англія, побачивши у яких порушення англо-китайської угоди від 1 березня 1894 р., виступила проти підписання. В результаті було підписано дві конвенції О. Жераром, головою Цзунліяминя князем Ціном та членів Цзунліяминя та Військової ради Сюй Юньїном².

Іншим важливим документом, що регулює відносини між Францією та Китаєм на в'єтнамо-китайському кордоні, стала Додаткова конвенція до Додаткової торгової конвенції від 26(14) червня 1897 р. між Францією та Китаєм. Вона закріпила успіхи французької дипломатії та створила нові умови для подальшого проникнення французького капіталу до Південного Китаю³.

¹ France. Ministère des affaires étrangères. Documents diplomatiques français, 1871 – 1914. Série 1. T. 8 – 16. Série 2. T. 1. P.88

² История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С. 330-350.

³ France. Ministère des affaires étrangères. Documents diplomatiques français, 1871 – 1914. Série 1. T. 8 – 16. Série 2. T. 1. P.89-91

У червні 1894 р. Китай уклав конвенцію з Францією, що надавала останньої права судноплавства, відкриття копалень і будівництво залізниць. У 1896-1898 рр. розгорілася «битва за концесії», яка стала одним з основних вузлів між імперіалістичних протиріч в Китаї¹. Англія і Німеччина намагалися вирвати у Франції і Бельгії концесії на Пекін – Ханькоуську магістраль. За 1896-1898 рр. цинський уряд підписав договори на будівництво 19 залізничних ліній. При цьому Англія отримала 9 концесій, Франція і Росія – по 3, Німеччина – 2, Бельгія і США – по 1 концесії. Ця система практично оформила в 1898 р. розділ цинської імперії на «сфери впливу»². Розділ «сфер впливу» супроводжувався угодами між державами про взаємне розмежування цих територій. До Англії відійшов майже весь басейн річки Янцзи і значна частина південно-західних провінцій. Зоною «особливих» інтересів Франції стали Юньнань, Гуансі, західна частина провінції Гуандун і острова Хайнань³. У травні 1898 року Франція домоглася від Китаю передачі їй бухти Гуанчжоувань і частини півострова Лейчжоу на півдні провінції Гуандун. Ці володіння з прилеглими островами передавалися Парижу в «оренду» на 99 років в якості військової бази⁴. До кінця XIX ст. в Китаї діяло близько 600 іноземних фірм, у тому числі понад 100 промислових підприємств, які представляли найбільш сучасний сектор китайської економіки⁵.

В кінці XIX ст. діяльність китайського уряду була спрямована на зміни політичного устрою країни. У 1895 р. Кван Ювей створив теорію «Великого Єднання» утопічного комунізму з ліквідацією приватної власності і організацією суспільного виробництва. Кван Ювей використовував авторитет Конфуція для

¹ Новая история колониальных и зависимых стран в 2 т. / Под редакцией С. Н. Ростовского, И. М. Рейснера и др. Т. 1: Новая история колониальных и зависимых стран. / Под ред.: Кара-Мурза Г.С., Рейснер И.М., Ростовский С.Н. и др. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. с. 309-346.

² История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С. 333-343.

³ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Французско-китайское соглашение о неотчуждении острова Хайнана. Пекин, 15 марта 1897 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 114-115.

⁴ Бокщанин А. А., Непомнин О. Е., Степугина Т. В. История Китая древность, средневековье, новое время. Москва: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 2010. С. 402-450.

⁵ История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. с. 333-343.

обґрунтування необхідності модернізації Китаю. Він обґрунтував корисність і необхідність реформ на прикладі діяльності Петра I в Росії, «відродження Мейдзі» в Японії, Великої французької революції, а також перетворень в Англії, Франції та Німеччині¹.

У 1898 р. у Китаї спалахнуло повстання іхетуаней (загони справедливості і миру) – реакція низів традиційного суспільства на іноземну експансію, як у край консервативний та обскурантистський рух середньовічного типу. Учасники повстання прагнули обмежити вплив у країні іноземців. Повстання почалося в провінції Шаньдун, а згодом поширилося і на ряд інших, більш розвинених, районів Китаю. Воно мало форму стихійного селянського бунту проти всього іноземного. Однак спостерігалися акції, спрямовані проти місіонерів і християн-китайців як «прислужників» Західних держав. Головним гаслом, що об'єднало повсталих, став девіз «Підтримаємо Цин, смерть іноземцям». На початок вересня 1900 р. китайському уряду спільно з військами восьми держав (Великобританії, Німеччини, Франції, США, Росії, Італії, Австро-Угорщини та Японії) вдалося придушити цей виступ. Наприкінці жовтня 1900 року в Пекіні почалися переговори між уповноваженими державами і Китаєм. Пекінська конференція тривала майже рік і в кінці був вироблений «заключний протокол»². Цинський уряд підписав з державами-учасниками договір, згідно з яким було ліквідовано руху іхетуаней. Також, країни Заходу отримували додаткові, до вже наявних, привілеї, а також величезну на ті часи, контрибуцію в розмірі 450 млн лян срібла (з терміном виплати протягом 39 років з відсотками вона повинна була скласти 1 млрд лян)³.

Але навіть повстання не змогло запобігти підписанню конвенції. Остаточне затвердження конвенції про розмежування мало відбутися у Пекіні. Але у зв'язку із вбивством офіцерів та виставлення нових вимог французів вирішення справи

¹ История Востока: в 6 т. / Гл. редкол.: Р. Б. Рыбаков (пред.) и др.; Т.4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX в.): Кн. 2 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др., 2005. с. 500-510.

² История Востока Т.4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX в.): Кн. 2 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др., 2005. С. 249—255.

³ Янчевецкий Д. Г. Біля стін недвижного Китаю. URL: militera.lib.ru/db/yanchevetsky_dg/index.html (дата звернення 19.10.2021)

затяглося. Конвенцію про поступку в оренду території Гуанчжоування було затверджено 19 лютого 1900 р¹. Другим містом на морському узбережжі Південного Китаю, від якого мали будуватися залізничні лінії в глиб Китаю, став Бейхай. У цей час у провінції Гуансі було вбито французького католицького місіонера Бертоле і двох китайців-католиків². Франція, як завжди, за вбивство місіонера зажадала від китайського уряду страти винних, покарання місцевої влади, виділення земельної ділянки для спорудження в провінції Гуансі католицького храму, але крім цього – концесії на будівництво залізниці від м. Бейхай до Нанніна на тих же умовах, що і було підписано контракт на лінію Лангшон-Лунчжоу. Зажадала вона також і зобов'язання, що жодної компанії. Окрім французької, китайський уряд не надасть концесії на будівництво залізничної лінії від Бейхая. Китайський уряд погодився задовольнити лише другу частину французьких вимог: «не поступатися концесією з Бейхая іншим компаніям»³.

21 вересня 1899 р. США проголосили доктрину «відкритих дверей» у Китаї. Головний сенс доктрини полягає у наданні рівних можливостей для європейських держав та США у торгівельній політиці на території Китаю. США запропонували великим державам у своїх сферах впливу або на «оренований» території не перешкоджати інтересам інших держав та застосовувати китайський договірний митний тариф на всі товари, незалежно від того, де вони були зроблені. Запропонували стягувати однакові збори за транспортні перевезення. Американці хотіли отримати економічну вигоду у Китаї. Тому В. Хей запропонував доктрину «відчинених дверей», яка сприяла обґрунтуванню американського бізнесу у Китаї⁴. «Мій уряд щиро бажає, щоб інтереси його громадян не порушувалися винятковими правами будь-яких із контролюючих держав «сфер інтересів» у Китаї, і сподівається

¹ Королев А. Г. Международные отношения 1870-1918 гг. Сборник документов / под редакцией В. М. Хвостова. Москва: Издательство Юрайт. 2020. С. 132-134.

² История Востока: в 6 т. / Гл. редактор: Р. Б. Рыбаков (пред.) и др. Кн. 2 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др., 2005. с. 250-300.

³ France. Ministère des affaires étrangères. Documents diplomatiques français, 1871 – 1914. Série 1. T. 8 – 16. Série 2. T. 1. P.276.

⁴ Непомнин О. Е. История Китая: Эпоха Цин. XVII - начало XX века. Институт востоковедения. - Москва: Вост. лит. 2005. С. 546-549.

на збереження там відкритого ринку для всієї світової торгівлі, на усунення всіх небезпечних джерел міжнародного роздратування і тим самим на прискорення спільних дій цих держав у Пекіні з метою проведення адміністративних реформ, настільки необхідних зміцнення Імператорського Уряду та збереження цілісності Китаю, у чому, як і переконано, як і зацікавлений весь західний світ. Воно вважає... що зараз дуже доречно інформувати Уряд Її Величності про бажання Сполучених Штатів сприяти цьому зі свого боку і надати йому свою потужну підтримку в спробі заручитися заявою всіх держав, які претендують на наявність «сфери інтересів» у Китаї, суть якого зводилася б до того, що:

1) воно вважатиме нерозсудливим втручатися в діяльність якогось конкретно обумовленого порту або закріплену домовленістю зацікавленість у так званій сфері інтересів або на орендованій території, яка може існувати в Китаї;

2) митний тариф, що діє в Китаї, повинен поширюватися на всі товари, вивантажені або призначені для всіх портів, що перебувають у «сферах інтересів» (якщо вони не є «вільними портами»), незалежно від їхньої національної належності, і що встановлюються таким чином тарифні збори мають збиратися урядом Китаю;

3) воно не вводитиме жодних портових зборів на судна іншої національної приналежності, що відвідують будь-який порт у такій «сфері», відмінних від зборів з їх власних суден, і жодних залізничних зборів з прокладених, контрольованих або експлуатованих ними залізничних колій у межах їхньої «сфери» » на товари, що належать громадянам або підданам інших держав і транспортуються через такі «сфери», відмінні від зборів, що встановлюються на аналогічні товари, що належать своїм громадянам і перевозяться на аналогічні відстані»¹.

¹ Цит. по: Нота посла США, врученна 22 сентября 1899 г. лорду Солсбери, премьер-министру и министру иностранных дел Великобритании. URL: <http://www.grinchevskiy.ru/19/doktrina-otkrytyh-dverei.php> (дата обращения: 15.01.2020)

У XX ст. Піднебесна імперія вступила в обстановку внутріполітичної нестабільності і залежності від західних держав, що остаточно перетворили цю величнішу державу Азії в свою напівколонію¹.

В цей же час тривав досить активний розподіл Китаю на сфери впливу між найбільшими на той момент, державами. Велике значення в перше десятиліття XX століття придбало будівництво залізниць, що стало причиною серйозних протиріч між китайською національною буржуазією, що зміцнювала свої позиції, і іноземними, перш за все британськими, німецькими, французькими та американськими компаніями². В цей час в Китаї почали проявлятися певні революційні тенденції, що призвело, в решті решт, до революції. Іноземні загарбники з метою придушення революції в Китаї силою зброї домоглися об'єднання своїх сил. Але так як сили були не рівні, і повстанці не були забезпечені сучасною зброєю, повстання «Друга революція», або ж Синьхайська революція, була придушені військами уряду, який отримав військову підтримку від іноземних держав³⁴.

Отже, можна дійти висновку, що 70-80-ті роки. XIX ст. виявились дуже важкими для обох країн. Серйозні втрати у боях, змінювалися політичним прогресом Французької колоніальної політики. Китай дедалі більше скидався на васальну країну, що залежить від Заходу.

Франко-китайська війна позначилася обох країнах. В'єтнам, за який велася боротьба, за підсумком сприяв зміні вектора французької політики у бік Китаю, плюсом до цього стало відкриття китайських ринків та дедалі більше послаблення Піднебесної імперії. Тяньцзинський договір став одним із вирішальних аспектів встановлення взаємин Франції та Китаю, які принесуть багато змін традиційній Цинській імперії.

¹ Новая история колониальных и зависимых стран в 2 т. / Под редакцией С. Н. Ростовского, И. М. Рейснера и др. Т. 1: Новая история колониальных и зависимых стран. / Под ред.: Кара-Мурза Г.С., Рейснер И.М., Ростовский С.Н. и др. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. с. 605-648.

² Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Наука. 1985. с. 120-160.

³ Чудодеев Ю.В. Синьхайская революция и крах монархии в Китае 1911 – 1912. URL: <https://www.synologia.ru/a/> (дата звернення: 20.10.2021)

⁴ Чибириев С. А. История государства и права зарубежных стран. 2002. С. 341-348.

Політика Франції досить рішуча, мала свої тонкощі і спритно використовувала на свою користь події, що відбуваються. Французький авторитет помітно підіймався за рахунок проникнення французької політики у традиційний, досить консервативний, устрій Піднебесної імперії, при цьому зміцнююся власні позиції в азійській країні.

Багато наслідків колонізації були негативними. Здійснювалося пограбування національних багатств, нещадна експлуатація місцевого населення та бідних колоністів. Східні цивілізації дедалі більше втягувалися у нову систему світових зв'язків і підпадали під вплив західної цивілізації. Поступово відбувалося засвоєння західних ідей та політичних інститутів, створення капіталістичної економічної інфраструктури. Під впливом цих процесів відбувається реформування традиційних цивілізацій.

Проникнення західного капіталу, європейського населення та культурних нововведень на територію Китайської імперії викликало дедалі більше негативу з боку місцевого населення. Заколоти, повстання посилювали становище країни та сприяли більшому проникненню та закріпленню іноземців на території країни. Політика «самопосилення» внесла деякі корективи до становища Піднебесної, проте без допомоги Заходу не обійшлося. Більшість нововведень було перейнято саме з досвіду та арсеналу країн Заходу. Консервативний та прихований від світу Китай змінив вектор політики у бік модернізації країни.

Розділ 2. Методи французького проникнення в Китай.

У XIX ст. Китай стає головним об'єктом конкуренції за ринки збуту та ресурси. Країни Європи прагнули встановити повний контроль на території Китаю та прилежних до нього. Вони ділили його на «сфери впливу» і прагнули підписати якнайбільше вигідних їм договорів. Китайська імперія приваблювала Захід ринками збуту, сировиною та можливістю торгівлі по воді. Країни Європи прагнули відкрити традиційний та закритий Цинський Китай світовому ринку¹.

Перетворення феодального Китаю на півколонію західних держав почалося в середині XIX століття. Вториння чужоземного капіталу прискорило розкладання натурального господарства, сприяло розширенню ринку робочої сили, залучило до створення країни великої промисловості. Однак іноземні інвестори не були зацікавлені в економічному розвитку Китаю, а прагнули використовувати його як ринок збуту, джерела сировини та сфери застосування капіталу².

Першим значним кроком до відкриття Китаю стало підписання Нанкінського договору, який уклали 29 серпня 1842 Нанкінський англо-китайський договір передбачав відкриття для торгівлі та поселення британських громадян 5 китайських портів (Гуанчжоу, Сяминь, Фучжоу, Нінбо, Шан. В результаті договору Імперія Цин позбавлялася митної незалежності: встановлювався граничний рівень мит³. У 1843 р. у Хумині було підписано Додаткову угоду про торгівлю у 5 портах. Британські піддані отримували право екстериторіальності, їм вводилася консульська юрисдикція. У відкритих портах їм дозволялося створювати свої поселення⁴. Це було першим кроком до руйнації традиційної політики Китаю⁵. Також це стало початком

¹ Чиби́ряев С. А. История государства и права зарубежных стран. 2002. С. 341-348.

² Ильина Е. Обустройство европейских селтльментов на территории Китая во второй половине XIX в. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. – Харків. Вип. 14. 2011. С. 104.

³ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Нанкинский англо-китайский договор о мире, дружбе, торговле, возмещении убытков и т. д. от 29 авг. 1842 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 44-47.

⁴ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925). Москва: Издательство Института Востоковедения ми. Н.Н. Нариманова. 1927. С. 7-13.

⁵ Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Наука. 1985. с. 10-23.

дедалі більшого просування країн Заходу в традиції Цинської імперії¹. Варто зазначити, що це був перший, у своєму роді, договір, котрий став поштовхом для інших країн Заходу, які тепер прагнули нав'язати власні договори Піднебесній імперії².

Вансяський договір вважається першим нерівноправним договором, нав'язаним США Китаю під загрозою застосування військової сили. Було підписано 3 липня 1844 р. у Ванся терміном на 12 років. За договором США отримав у Китаї такі ж привілеї, яких добилася Великобританія за Нанкінським договором. Плюсом для США стало здобуття низки додаткових переваг (право каботажу на пільгових умовах, розширені права екстериторіальності)³. А у жовтні 1844 р. в Хуанпу було підписано франко-китайський договір, що поширив на Францію права та привілеї, які були надані Великобританії та США. Крім того, Франція змусила цинський уряд надати католицькій церкві право вести в Китаї місіонерську пропаганду. Французькі місіонери розгорнули активну діяльність також у В'єтнамі, який перебував у васальній залежності від Цинської імперії, і чимало зробили для підготовки захоплення цієї країни Францією, що згодом призвело до військових зіткнень між Францією та Китаєм⁴.

Перша "опіумна" війна мала згубні наслідки для Китаю. Різко збільшилося ввезення іноземних товарів, зокрема текстилю, що згубно позначилося на кустарній та селянській домашній промисловості. Головним центром торгівлі стає Шанхай⁵.

Тайпінське повстання (1850-1864), перша та друга «опіумні» війни послабили цинську імперію і дали можливість Західним державам вільно просуватися територією Китаю.

¹ Крюгер Р. Китай. История страны / Перевод Воронин Д. А., Гольдберг Ю. Я. Москва: Изд. фирма «Эксмо», 2008. С. 66-75.

² Дементьев Ю. П. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844-1862. Москва: Издательство Восточной литературы. 1958. С. 41-58.

³ Набока О. Американо-китайські відносини в період першої опіумної війни (1839–1842). Старобільськ: Етнічна історія народів Європи. Випуск 49. 2016. С. 163-167.

⁴ Крюгер Р. Китай. История страны / Перевод Воронин Д. А., Гольдберг Ю. Я. Москва: Изд. фирма «Эксмо», 2008. С. 66-75.

⁵ Китай в эпоху династии Цин (1644–1912): учебно-методическое пособие / сост. Ю. Н. Гусева. Самара: СФ ГБОУ ВПО МГПУ, 2015. С. 18-63.

У другу «опіумну» війну (на відміну від подій 1840-х рр.), крім Англії, виявилася залученою Франція, яка брала безпосередню участь у військових діях проти Китаю. Росія та США зайняли позицію нейтралітету. Виступаючи у ролі посередників на переговорах між представниками цинського двору та європейських держав, вони мали власні мети, до досягнення яких їм багато в чому проклали дорогу Англія та Франція. Приводом для початку нової війни проти цинської держави став інцидент з лорчею «Ерроу»¹. Англійці вели переговори, що переривалися спалахами воєнних дій, з губернатором Гуанчжоу Е Міньчен без оголошення війни цинської імперії. Незабаром до них приєдналися французи. Приводом для їхньої участі у подіях стало вбивство місцевим населенням французького місіонера Огюста Шапделена у провінції Гуансі. У травні-червні 1858 року було укладено серію Тяньцзіньських угод між Китаєм і цілим рядом іноземних держав - Англією, Францією, Росією, США². Першим було підписано англо-китайський договір, в результаті якого було відкрито ще 11 портових міст, що надавало Заходу всі можливості для найширшого проникнення на китайський ринок. Іноземці набули права свободи пересування китайською територією та вільної місіонерської діяльності. Крім того, англійці отримали компенсацію за організацію військової експедиції у розмірі 4 млн. лян срібла³. Наступного дня було підписано договір французів з китайською стороною, положення якого повторювали у деталях зміст англо-китайської угоди. Передбачав відкриття додатково двох портів (Нанкін та Даньшуй), свободу проповіді християнства в Китаї французькими місіонерами, сплату 2 млн таелів контрибуції⁴. Російсько-китайський договір передбачав положення, характерні лише відносин між цими двома континентальними державами. 25 червня 1859 р. Китай зустрів англо-французьку ескадру потужним

¹ Международные отношения на Дальнем Востоке: в 2 книгах. / Ред. коллегия: акад. Е.М. Жуков (отв. ред.) и др. Книга 1: с конца XVI в. до 1917 г. / Отв. Ред. Е. М. Жуков. Москва: «Мысль», 1973. С. 67-71.

² Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925). Москва: Издательство Института Востоковедения ми. Н.Н. Нариманова. 1927. С. 18-35.

³ Бокщанин А. А., Непомнин О. Е., Степугина Т. В. История Китая древность, средневековье, новое время. Москва: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 2010. С. 217-221.

⁴ Дельнов А. А. Китай. Большой исторический путеводитель. Москва: Эксмо, Алгоритм, 2008. С. 580-587.

артилерійським вогнем. Не вступаючи в переговори, іноземці захопили форти Дагу, тим самим відкривши шлях до Тяньцзіня і далі до Пекіна. Переговори, що почалися, з іноземними державами були перервані арештом частини іноземної делегації. Наприкінці жовтня англійські війська увійшли до Пекіна, де на території імператорського палацу Гугуна відбулося підписання Пекінського англо-китайського договору¹. Крім контрибуції (8 млн. лян срібла) англійці отримали право утримувати в Пекіні на постійній основі посольство, до них відійшла частина території півострова Цзюлун, що безпосередньо прилягає до Гонконгу; Тяньцзінь поповнив список портів, відкритих для іноземної торгівлі; китайський уряд погодився на еміграцію китайських робітників (кулі); католицькій церкві поверталася власність, конфіскована після початку гонінь на іноземних місіонерів у першій третині XVIII ст.². У свій договір французам також вдалося включити пункт, що дозволяв місіонерам купувати в межах всього Китаю землю і будувати на ній храми. Питання територіальному розмежуванні Далекому Сході у Пекінських угодах було вирішено повного задоволення російської дипломатії. Було як закріплено розмежування за течією Амура, а й визначено кордон на схід від злиття Амура і Уссури. Повстання та міжусобна війна у Китаї до середини XIX ст. призвели до ослаблення соціально-економічної та політичної проблем, що вразили Цинську імперію на етапі визрівання циклічної династичної кризи³.

Франко-пруська війна 1870-1871 рр. завершила епоху формування національних держав у Європі; на європейському континенті встановилася відносна політична рівновага – жодна держава не мала військової, політичної чи економічної переваги, яка б дозволила їй встановити свою гегемонію; більш ніж на сорок років Європа (за винятком її південно-східної частини) позбавилася військових

¹ Международные отношения на дальнем востоке. Книга 1-я: с конца XVI в. до 1917 г. / Под ред. Жукова Е. М. Москва: «Мысль», 1973. С. 67-75.

² История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С. 325-326.

³ История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С. 325-326.

конфліктів¹. Політична енергія європейських країн звернулася межі континенту; їхні зусилля сконцентрувалися на розділі ще не поділених територій в Африці, Азії та басейні моря. Поряд із старими колоніальними державами (Великобританією, Францією, Росією), у колоніальній експансії взяли активну участь нові держави Європи – Німеччина та Італія, – а також США та Японія, що зробили у 1860-х вирішальний історичний вибір на користь політичної, соціальної та економічної модернізації (війна Півночі та Півдня 1861–1865; революція Мейдзі 1867)². Європейці, перші представили Китай Заходу, вважали імперію рівною, якщо не перевершує їх рідні країни. Імперія була найширшою у світі, здавалася європейцям і найбагатшою. У наступному столітті стався крутий поворот. Внутрішні заколоти та руйнівні зовнішні війни йшли одні за іншими, нерідко породжуючи один одного. XIX століття, що стало для Заходу століттям механіки та підйому науки, для Китаю стало періодом застою, поганого управління, слабкості та занепаду. Імперія, що у XVIII столітті викликала захоплення єзуїтів, до кінця XIX століття вважалася слабкою та відсталою країною, приреченою на хижацьке розграбування іноземними державами³.

У 60-ті роки. XIX ст. В'єтнам та інші країни Індокитаю стають одним із найважливіших регіонів, з яким пов'язані плани колоніального проникнення Франції. Просування Франції на північ до кордонів з Китаєм неминуче мало призвести до її зіткнення із Серединною імперією⁴. Намагаючись організувати опір французькому вторгнення, в'єтнамський уряд прагнув спертися на допомогу Китаю, зокрема, він звернувся за підтримкою до загонів «чорних прапорів»⁵. Навесні 1882 р. в'єтнамська армія разом із загонами «чорних прапорів» завдали поразки французьким військам.

¹ Франко-прусская война 1870–71. Большая российская энциклопедия. URL: https://bigenc.ru/military_science/text/4735766 (дата звернення: 29.01.2022)

² Кривушин И. Колониальный раздел мира, раздел мира между великими державами (Великобританией, Францией, Германией, Италией, США, Россией, Японией) в последней четверти XIX – начале XX в. URL: https://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/KOLONIALNI_RAZDEL_MIRA.html (дата звернення: 29.01.2022)

³ Дементьев Ю. П. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844-1862. Москва: Издательство Восточной литературы. 1958. С. 68-103.

⁴ Ермолов Н. С. Тонкинская экспедиция 1883–1885 гг. — Санкт-Петербург: типография штаба войск гвардии и Петербургского военного округа, 1890. С. 12-13.

⁵ Новая история Китая / под редакцией С. Л. Тихвинского. Москва: Наука; Главная редакция восточной литературы. 1972 с. 244— 249.

Це зупинило їхнє просування північ і тимчасово відстрочило захоплення Північного В'єтнаму. По суті, ці події означали початок війни між Китаєм і Францією у боротьбі за В'єнам¹. Французький уряд був виконаний рішучості остаточно підкорити В'єнам, розглядаючи його і як плацдарм у подальшому просуванні у південно-китайські провінції. У цьому вся стикалися інтереси Франції та Англії. Адмірал Дюпре, губернатор Південного В'єтнаму, який перейшов до цього часу під контроль Франції, писав ще в 1873: «Слід особливо підкреслити, що суперництво в цьому регіоні між Великобританією і Францією все посилюється у зв'язку з тим, що обидві держави просуваються в одному і тому ж напрямку, до Юньнані, але британці з Бірми, а французи з В'єтнаму»². Влітку 1883 р. у В'єнамі були регулярні китайські частини, введені сюди з провінції Юньнань. Вони мали підтримувати в'єнамські війська і загони «чорних прапорів» у тому боротьбі проти агресії Франції. Торішнього серпня того ж року французам вдалося нав'язати в'єнамській стороні договір³. За цим договором В'єнам офіційно визнавався протекторатом Франції, яка отримувала право контролю за його зовнішньою політикою, зокрема право контролювати його відносини з Китаєм. Відповідно до договору французькі війська вводилися в Тонкін (Північний В'єнам). Все це було прямим викликом Китаю, який продовжував вважати В'єнам залежною від нього державою, і відкривало, таким чином, початкову фазу франко-китайської війни⁴. У грудні 1883 року французи вперше зіштовхнулися з китайськими урядовими військами. Адмірал Амадей Курбе взяв штурмом добре укріплений Шонтей, але зазнав серйозних втрат (400 осіб при 2 тис. убитих китайців). Успішніше діяв новий командувач французькими силами в Тонкіні генерал Шарль

¹ Черкасов П. П. Судьба империи: очерк колониальной экспансии Франции в XVI – XX вв. Москва: Наука, 1983. С. 38-40.

² История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С. 330-332.

³ Ермолов Н. С. Тонкинская экспедиция 1883–1885 гг. Санкт-Петербург: типография штаба войск гвардии и Петербургского военного округа, 1890. URL: http://militera.lib.ru/h/ermolov_ns/02.html (дата звернення: 30.01.2022)

⁴ Новая история стран Азии и Африки / Под ред. А. М. Родригеса в 3 ч.: Ч. 1 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. С. 95-118.

Мійо¹. У березні 1884 р. він з 10-тисячним корпусом завдав поразки 18-тисячному китайському війську, яке захищало сильно укріплені позиції в Бакніні. До бою справа фактично не дійшла. Коли французи зайшли в тил китайцям, вони бігли, покинувши свої укріплення та гармати. Втрати з обох боків були мінімальними. Таким чином, китайці були витіснені з долини Червоної річки. Лі Хунчжан, один із головних організаторів перемоги над тайпінами, призначений представником на переговорах із французами, прагнув не допустити прямого військового зіткнення². Весною 1884 р. французи виступили проти китайсько-в'єтнамських військ, прагнучи відсунути їх до китайського кордону. Військовий успіх був на боці Франції, і незабаром Китай, представлений на переговорах Лі Хунчжаном, уклав з Францією угоду³. Він визнавав усі договори, підписані раніше між Францією і В'єтнамом. У серпні 1884 р. французька ескадра здійснила несподіваний і не спровокований напад на китайську ескадру, розташовану на рейді Фучжоу. Внаслідок обстрілу було потоплено 11 китайських кораблів, що становили основу сучасного військового флоту. Після цього французькі кораблі піддали блокаді південнокитайські порти⁴. Навесні 1885 р. вони зазнали тяжкої поразки, внаслідок якої були змушені відступити в глиб території В'єтнаму, залишивши прикордонні з Китаєм райони, зайняті ними до цього. Невдачі у В'єтнамі призвели до Франції до урядової кризи. Французький уряд звинувачували в тому, що він приховує справжній стан речей — веде війну з Китаєм, не маючи на те повноважень від парламенту. Феррі на свій захист стверджував, що проти Китаю ведеться не війна, а репресивна акція, яка не вимагає парламентської санкції. Після звісток про поразки у Банбо і Лангшона кабінет Феррі впав. Новий уряд Бріссона був, проте, налаштований закінчити війну з Китаєм перемогою, «щоб зберегти честь Франції». Було ухвалено рішення про направлення до Тонкін нових військ, але у

¹ Ермолов Н.С. Тонкинская экспедиция 1883 – 1885 гг. Санкт-Петербург: Типография штаба войск гвардии, 1890. С.5-10.

² Штенцель А. История войн на море. Война Франции с Китаем 1883—1886 гг.

³ Тонкинская экспедиция // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. URL: <http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/101/101781.htm> (дата звернення: 30.01.2022)

⁴ История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С. 330

квітні Китай погодився на мирні переговори¹. В апрелі 1885 г., примерно через год после заключения предварительного франко-китайского соглашения, в Тяньцзине был подписан окончательный договор на условиях, выгодных французам². Несмотря на поражение, которое французские войска потерпели во Вьетнаме, их успехи у китайского побережья заставили китайское правительство отказаться от дальнейшего сопротивления. Франко-китайский Тяньцзинский договор предусматривал прекращение военных действий и отказ Китая от особых отношений с Вьетнамом³. Фактично це означало перетворення В'єтнаму на французьку колонію. Франція також отримала право торгувати в південнокитайських провінціях, що межують з В'єтнамом. Війна з Францією хоч і була програна, але на гідних умовах. Розпочатий Францією процес відторгнення від Китаю країн, нехай формально, але визнаних його сюзеренітет, був продовжений Японією⁴.

Слід зазначити, що закінчення «опіумних війн» сприяло утворенню на території Піднебесної імперії сеттльментів. Створення цих поселень сприяло просуванню іноземців у Китай. Сеттльменти користувалися правом екстериторіальності та охоронялися поліцією та збройними силами держави-орендаря. На їхній території не діяли китайські закони, а китайці не мали права купувати розташовану в сеттльменті нерухомість⁵.

¹ Тонкинская экспедиция // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. URL: <http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/101/101781.htm> (дата звернення: 30.01.2022)

² Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Тяньцзиньский французско-китайский договор о мире, дружбе и торговле, подпис. 9 июня 1885 г., ратиф. 28 ноября 1885 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 89-92.

³ Черкасов П. П. Судьба империи: очерк колониальной экспансии Франции в XVI – XX вв. Москва: «Наука», 1983. С. 37.

⁴ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925): Тяньцзиньский французско-китайский договор о мире, дружбе и торговле, подпис. 9 июня 1885 г., ратиф. 28 ноября 1885 г. Москва: Труды московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. 1927. С. 89-92.

⁵ Новая история колониальных и зависимых стран в 2 т. / Под редакцией С. Н. Ростовского, И. М. Рейснера и др. Т. 1: Новая история колониальных и зависимых стран. / Под ред.: Кара-Мурза Г.С., Рейснер И.М., Ростовский С.Н. и др. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. с. 309-346.

Китайський дослідник доктор Дяо ділив іноземні поселення в Китаї на такі види:

1. Концесію або ділянку землі, передану за документами назавжди орендуючій державі для проживання її підданих, яка концесія адмініструється, «з застереженням про суверенні права Китаю».

2. Сеттльмент або місце, обране для проживання всіх іноземців, де вони можуть організовувати муніципалітети для відомих цілей та керувати за допомогою своїх виборних представників.

3. Добровільний сеттльмент або сеттльмент у порту, добровільно відкритий самим Китаєм для проживання іноземців, контроль над муніципальним управлінням та поліцією яких залишається в руках місцевої влади.

4. Сеттльмент за припущенням або сеттльмент усередині якого дозволено придбання без будь-якої формальної угоди з боку територіального суверена, мовчазна угода управляти на муніципальних засадах¹.

Сеттльменти грали значної ролі у політиці Франції у Китаї. Вони ставали гарантом недоторканності і, певною мірою, влади французів на території Цинської. Також, французькі поселення супроводжували торговельну та конфесійну стратегію Республіки. Однак створення нових іноземних кварталів викликало шквал обурення у місцевого населення, з чим доводилося боротися китайському уряду, що тільки на користь Західній владі. Найчастіше кожен такий спалах закінчувався підписанням нових договорів, які «розвивали» Китай, руйнуючи його колишній порядок².

У угоді Франції та Китаю, підписаній 24 вересня 1844 р і відтвореному у договорі 1858 року, говорилося таке:

Стаття 6. Відповідно до імператорського указу, виданого 20 травня 1846 року августейшим імператором Фао-Куангом, релігійні та благодійні установи, конфісковані у християн під час переслідувань, жертвами яких вони стали, будуть

¹ Энгельфельд В. В. Юридическое положение иностранных концессий в Китае // Избранные труды Юридического факультета в Харбине: сборник научных трудов. Москва, 2017. С. 226.

² История Востока: в 6 т. / Гл. ред. кол.: Р. Б. Рыбаков (пред.) и др.; Т.4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX в.): Кн. 2 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др., 2005. С. 46-54.

повернуті їхнім сім'ям, через Його Превосходительство міністра якому імперський уряд передасть їх разом із цвинтарями та іншими будинками, які від них залежали.

Стаття 7. Місто та порт Тянь-Цзінь у провінції Петчель будуть відкриті для зовнішньої торгівлі на тих же умовах, що й інші міста, і порти Імперії, де ця торгівля вже дозволена, і це з дати підписання цієї Конвенції, яка буде обов'язковою для обох країн, без необхідності обміну ратифікаційними грамотами, і яка матиме таку саму силу і цінність, якби він був дослівно вставлений до Тянь-Цзіньського мирного договору.

Стаття 8. Також погоджено, що після підписання цієї Конвенції та обміну ратифікаційними грамотами за Тянь-Цзіньським договором французькі війська, що займають Чусан, евакуюють цей острів, а ті, що знаходяться попереду Пекіна, підуть у Тянь-Цзінь, в Такоу на північному узбережжі Чангтона або у місті Кантон, і що у всіх цих місцях чи кожному з них французький уряд може, якщо вважати це доцільним, залишити військ до виплати восьми мільйонів таелей.

Стаття 9. Між Високими Договірними Сторонами досягнуто домовленості про те, що після обміну ратифікаційними грамотами Тянь-Цзіньського договору імперський указ накаже вищій владі всіх провінцій Імперії дозволити будь-якому китаїцеві, який захоче відправлятися до країн, щоб зануритися, він і його сім'я, якщо він забажає, на французькі кораблі, які будуть у портах Імперії, відкриті для іноземної торгівлі. Також узгоджено, що в інтересах цих емігрантів, для забезпечення їх повної свободи дій та захисту їх інтересів, компетентна китайська влада дістане угоди з міністром Франції в Китаї про прийняття постанов, які мають гарантувати ці зобов'язання. завжди добровільно, гарантії моральності та безпеки, якими вони повинні керуватися¹.

Також позначалося, що: «У зазначених цілях місцева влада призначить за нарадою з консулом квартали та райони, на яких можуть мати місце названі споруди. Плата за оренду буде вільна обговорена зацікавленими сторонами та встановлена,

¹ Document: convention de paix additionnelle au traité de tien-tsin, conclue le 25 octobre 1860. URL: <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/document-convention-de-paix-additionnelle-au-traite-de-tien-tsin-conclue-le-25-octobre-1860/> (дата звернення: 20.12.2021)

оскільки ця представиться можливим, за середніми, існуючими даною місцевістю цінами. Китайська влада зобов'язується перешкодити своїм підданам підвищувати або вимагати перебільшення ціни, а консул зі свого боку матиме піклування про те, щоб французи не вживали насильства або примусу щоб змусити згоду власників»¹. «Вважається зумовленим з іншого боку, що кількість будинків і простір землі, що відводиться французам у п'яти відкритих портах, не буде більш обмеженим і визначатиметься залежно від потреб та зручностей правомочних осіб»².

Цей результат подій вказує на те, що французькі поселенці мали чимало прав. Були встановлені свої правила, певною мірою обмежували становище місцевого населення. Французькі дипломати намагалися впливати на китайський уряд для встановлення вигідних саме їм умов. Французькі септльменти біля Китайської імперії мали особливе місце у колоніальній політиці Французької республіки з просування «всередину» Піднебесної.

Тривалий час експорт товарів із Китаю значно переважав над імпортом. У Європі, серед найвищих верств суспільства, величезним попитом користувалися чай, шовкові тканини, порцеляна, які привозили великим оптом із Китаю. Це дозволяло китайській скарбниці накопичувати капітал, переважно, як срібних монет³. Ця система товарообміну не влаштовувала країни Заходу, що стало поштовхом початку просування країн Західної Європи на ринки збуту Піднебесної⁴.

До кінця XIX ст. Франція за обсягом виробництва промислової продукції опинилася четвертому місці, хоча раніше займала друге, після Англії. З метою відновлення свого престижу у системі великих держав Франція посилила колоніальну політику. У країні особливо високими темпами розвивався фінансовий капітал та банківська система. Вузькість внутрішнього ринку та прагнення до безмежного

¹ Энгельфельд В. В. Юридическое положение иностранных концессий в Китае // Избранные труды Юридического факультета в Харбине: сборник научных трудов. Москва, 2017. С. 221-221.

² Энгельфельд В. В. Юридическое положение иностранных концессий в Китае // Избранные труды Юридического факультета в Харбине: сборник научных трудов. Москва, 2017. С. 223.

³ История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова. Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа". 2002. С. 298.

⁴ История Востока: в 6 т. / Гл. ред. кол.: Р. Б. Рыбаков (пред.) и др.; Т.4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX в.): Кн. 2 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др., 2005. С. 46-54.

зростання доходів стали причиною пошуку нових можливостей за межами країни. Вивезення підприємницького капіталу в колоніальні та залежні країни стояло у пріоритеті. Головною причиною таких фінансових відносин була можливість підпорядкувати своєму контролю цілі галузі економіки колонізованого населення¹. У радянській історіографії про подібні тенденції у розвитку Франції стверджувалося таке: «Не випадковість, - писав В. І. Ленін, - що у Франції якраз особливо швидкий розвиток фінансового капіталу, при послабленні промислового, викликало в 80-х років минулого століття [XIX століття] крайнє загострення анексіоністської (колоніальної) політики»².

З підписанням мирного договору в 1844 Франція отримала дозвіл на будівництво католицьких церков і цвинтарів, а також на ведення місіонерської діяльності в деяких великих містах Китаю³. У цьому контексті отець Огюст Шапделен вирушив до Китаю у 1852 році під егідою іноземних місій Парижа. Він прибув до провінції Гуансі, незважаючи на заборону китайського уряду, та зустрів там близько 300 китайських католиків. Проте ця місія зустрілася із негативним ставленням місцевого населення. Негатив, арешт і смертна кара – ось що очікувало членів католицької місії Парижа. Проте, одним із результатів другої опіумної війни став дозвіл християнства і безпосередньо католицизму на території Китайської імперії⁴.

Наприкінці XIX століття монополізація Франції охопила велику промисловість. Першими це змогли відчувати такі галузь як: металургія, гірничодобувна промисловість, а також залізничний та морський транспорт. Концентрація виробництва та капіталу, зрощення банківського капіталу з промисловим призвели до активації французької колоніальної політики наприкінці XIX ст. У колоніях Франція встановлювала протекціоністський режим, убезпечуючи таким чином ринку збуту та

¹ Международные отношения на дальнем востоке. Книга 1-я: с конца XVI в. до 1917 г. / Под ред. Жукова Е. М. Москва: «Мысль», 1973. С. 188.

² Цит. по: Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Издательство «Наука», 1985. С. 23-24.

³ Черкасов П. П. Судьба империи: очерк колониальной экспансии Франции в XVI – XX вв. Москва: «Наука», 1983. С. 37.

⁴ Shih-Lung Lo. La chine sur la scène française au XIXE siècle. URL: <https://books.openedition.org/pur/78960> (дата звернення: 25.12.2021)

джерела сировини від іноземної конкуренції. Тому основу французької колоніальної політики кінця XIX ст. становили інтереси фінансового, промислового та торгового капіталу¹.

Вторгнення чужоземного капіталу традиційну китайську політику прискорило розкладання натурального господарства, сприяло розширенню ринку робочої сили, залучило до створення країни великої промисловості. Однак іноземні інвестори не були зацікавлені в економічному розвитку Китаю, а прагнули використовувати його як ринок збуту, джерела сировини та сфери застосування капіталу².

Наприкінці XIX століття Китай втратив повноту державного суверенітету. Це було виразно тим, що іноземні представники контролювали митну систему, була притаманна консульська юрисдикція, екстериторіальність іноземного населення, створювалися септльменти. Це сприяло виникненню пошуків шляхів виходу з ситуації. Таким виходом могла бути лише політика реформ. У 1860-1890-х роках. було проголошено новий напрямок у політиці, який отримав назву «рух із засвоєння заморських справ» (янью юньдун) або «політика самопосилення» (цзи цян)³.

Цинська імперія стала набувати зовнішніх атрибутів «цивілізованої» держави - прапора, ордену, що розмовляють французькою дипломатами. Її завершенням прийнято вважати події японо-китайської війни, результати якої продемонстрували велику ефективність реформ у Японії порівняно з «самопідсиленням» у Китаї⁴. Варто відзначити той факт, що незважаючи на агресивне ставлення до іноземних дипломатів та нововведень, китайському населенню довелося йти на серйозні поступки, щоб уникнути нових конфліктів⁵.

¹ Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Издательство «Наука», 1985. С. 23-26.

² Ильина Е. Обустройство европейских септльментов на территории Китая во второй половине XIX в. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. – Харків. Вип. 14. 2011. С. 104.

³ Новая история стран Азии и Африки / Под ред. А. М. Родригеса в 3 ч.: Ч. 1 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. С. 216-271.

⁴ История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. С.356-366.

⁵ Shih-Lung Lo. La chine sur la scène française au XIXE siècle. URL: <https://books.openedition.org/pur/78960> (дата звернення: 29.01.2022)

Японо-китайська війна стала черговим поштовхом нових нерівноправних договорів між Китаєм і країнами Заходу. Франція, з якою на той момент Китай намагався уникати, також примудрився нав'язати договір через посередника, яким виявилася Росія. Експансія французького капіталу була замаскована під військово-політичну експансію Росії у Маньчжурії. В результаті дипломатичних маневрів Париж добився від Пекіна серйозних поступок на півдні¹.

У період японо-китайської війни уряд західних країн був стурбований. Європу турбував конфлікт між двома азіатськими країнами, оскільки це могло серйозно зашкодити їхньому становищу, безпосередньо, у Китаї. Так, наприклад, у щоденному чи періодичному друку в Німеччині, зокрема в німецькому науково-літературному журналі *Deutsche Rundschau*, стверджувалося, що інтереси Європи полягають у тому, щоб не допустити поразки Китаю². Для вирішення конфлікту в Токіо було направлено трьох міністрів із Франції, Росії та Німеччини. Ці події стали черговим поштовхом для нових нерівноправних договорів між Китаєм і країнами Заходу. Франція, з якою на той момент Китай намагався уникати, також примудрився нав'язати договір через посередника, яким виявилася Росія. Експансія французького капіталу була замаскована під військово-політичну експансію Росії у Маньчжурії. У результаті дипломатичних маневрів Париж добився від Пекіна серйозних поступок на півдні. У період японо-китайської війни уряд західних країн був стурбований³. Європу турбував конфлікт між двома азіатськими країнами, оскільки це могло серйозно зашкодити їхньому становищу, безпосередньо, у Китаї. Так, наприклад, у щоденному чи періодичному друку в Німеччині, зокрема в німецькому науково-літературному журналі *Deutsche Rundschau*, стверджувалося, що інтереси Європи полягають у тому, щоб не допустити поразки Китаю⁴. Для вирішення конфлікту в Токіо було направлено трьох міністрів із Франції, Росії та Німеччини. Ці події стали черговим поштовхом

¹ Черкасов П. П. Судьба империи: очерк колониальной экспансии Франции в XVI – XX вв. Москва: «Наука», 1983. С. 35-38.

² Gérard Auguste. *Ma mission en Chine (1893-1897)*. Paris: Plon-Nourrit et Cie. 1918. p. 40.

³ Новая история стран Азии и Африки / Под ред. А. М. Родригеса в 3 ч.: Ч. 1 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. С. 216-271.

⁴ Gérard Auguste. *Ma mission en Chine (1893-1897)*. Paris: Plon-Nourrit et Cie. 1918. p. 40.

для нових нерівноправних договорів між Китаєм і країнами Заходу. Франція, з якою на той момент Китай намагався уникати, також примудрився нав'язати договір через посередника, яким виявилася Росія¹. Експансія французького капіталу була замаскована під військово-політичну експансію Росії у Маньчжурії. В результаті дипломатичних маневрів Париж добився від Пекіна серйозних поступок на півдні².

У 1893 р. для активації французької політики у Китаї посланцем Франції у Пекіні був призначений О. Жерар, діяльність якого мала сприяти зміцненню економічних і політичних позицій у південних позиціях Китаю. Він зондував ґрунт з питань відносин між Китаєм та Індокитайським союзом. О. Жерар заявив, що «володіння в Англії особливо дорогої» Франції, тому «встановлення добросусідських відносин між Індокитаєм та Серединною імбірою є однією з важливих цілей, про які дипломатія двох країн має домовитися»³. Головним завданням французької дипломатії було вирішення питання про визначення кордону між Китаєм та Індокитаєм та підписати угоду про прикордонну торгівлю. Також Жерар мав слідкувати за виконанням усіх пунктів договорів, підписаних між Францією та Китаєм. Як писав сам посланник: «Моїм першим зобов'язанням, моєю першою турботою мало бути збереження, підтримка всього, що було придбано, прав, поступок, переваг, привілеїв, які привели до відповідності та закріпили договори та конвенції, укладені між Францією та Китаєм з моменту підписання першого договору. Я повинен був забезпечити, щоб всі пункти та положення цих різних договорів, що стосуються відносин торгівлі та судноплавства, митних тарифів, захисту релігії, християнської, а також церков та будівель, прикріплених до місій, створення наших дипломатичних представництв та наших консульств, відкриття певних портів, і в цих портах кварталів, призначених для проживання наших громадян, відносини між Індокитаєм та Китаєм суворо дотримувалися та шанувалися. Мені були надані особливі рекомендації щодо здійснення нашого релігійного

¹ Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Издательство «Наука», 1985. С.98

² Новая история стран Азии и Африки / Под ред. А. М. Родригеса в 3 ч.: Ч. 1 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. С. 216-271.

³Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Издательство «Наука», 1985. С.48-51.

протекторату та врегулювання з китайським урядом усіх суперечок щодо католицьких місій, які ще не були вирішені. Мене запросили вивчити в цьому останньому відношенні, чи потрібно вносити будь-які зміни до протекторату місій і чи здається введення в Китаї католицької ієрархії своєчасним чи бажаним, оскільки таке рішення з цього питання не потрібно було приймати»¹. На цьому уривку ми можемо зробити висновок, що політичні діячі Франції відводили велике місце Китайської імперії. Дотримання домовленостей з Піднебесною було пріоритетом, оскільки давало більше простору реалізації планів².

Іншим важливим документом, що регулює відносини між Францією та Китаєм на в'єтнамо-китайському кордоні, стала Додаткова конвенція до Додаткової торгової конвенції від 26(14) червня 1887 р. між Францією та Китаєм. Вона закріпила успіхи французької дипломатії та створила нові умови для подальшого проникнення французького капіталу до Південного Китаю³.

Подальша політика Франції у Південному Китаї у 1895–1896 рр. було спрямовано реалізацію статей підписаних конвенцій. Остаточне встановлення кордону та прикордонного режиму, започаткування консульств та налагодження торгівлі, отримані концесії на будівництво залізниці зажадали нових значних зусиль, щоб подолати опори цинського двору. За відомостями російського посла, у Парижі А. М. Моренгейма, уряду Франції заявила рішучий протест китайському уряду і вимагає точного дотримання договору. 19 листопада 1895 р. міністр закордонних справ Франції вніс у палату депутатів проект закону, схвалював франко-китайські конвенції від 20 червня 1895 р. Колоніальні кола, закликали до активних дій і вимагали від уряду як дипломатичної, а й економічної підтримки⁴. Під час дискусії у палаті депутатів 25 листопада 1895 р. Реберті заявив: «У результаті японо-китайської війни та відкриття деякої частини Китаю для європейської торгівлі відбулася

¹ Gérard Auguste. *Ma mission en Chine (1893-1897)*. Paris: Plon-Nourrit et Cie. 1918. p. 20-22.

² Shih-Lung Lo. *La chine sur la scène française au XIXE siècle*. URL: <https://books.openedition.org/pur/78960> (дата звернення: 25.01.2022)

³ France. Ministère des affaires étrangères. *Documents diplomatiques français, 1871 – 1914. Série 2. T. 1. P.24-50.*

⁴ Новая история стран Азии и Африки / Под ред. А. М. Родригеса в 3 ч.: Ч. 1 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. С. 216-271.

справжня економічна революція, у якій Франція може бути зацікавлена. І ми просимо сьогодні кредитів, щоб зайняти місце і набути впливу, які нам належать... Необхідно проникнути в Чунцін, який називають Ліоном Серединної імперії, який перебуває на перетині торгових шляхів Південного Китаю»¹. Підписання конвенції про розмежування та торгівлі значно полегшило вирішення питання щодо будівництва залізниці, що тепер стало для Франції актуальним. 21 червня 1895 р. О. Жерар виклав у Цзунліяміні французькі вимоги та умови будівництва залізниці, підкреслюючи при цьому її цінність для Китаю у стратегічному та комерційному відношенні. У свою чергу князь Гун намагався відмовитися і послався на опір місцевої влади та населення, але О. Жерар відвів усі ці заперечення. 2 листопада 1895 р. О. Жерар відвідав принца Ціна з вимогою надати концесії. Китайський уряд цього разу змушений був погодитись, але запропонував визначити принципи надання концесій, за якими тільки Китаю належало право обирати трасу лінії та володіти залізницею. Після схвалення проекту імператорським указом «будівництво та експлуатація лінії будуть здійснюватися за сприяння французької компанії, яку порекомендує французький уряд»².

У червні 1894 р. Китай уклав конвенцію з Францією, що надавала останній права судноплавства, відкриття копалень і будівництво залізниць³. У 1896-1898 рр. розгорілася «Битва за концесії», яка стала одним із основних вузлів міжімперіалістичних протиріч у Китаї. Англія та Німеччина намагалися вирвати у Франції та Бельгії концесії на Пекін-Ханьковську магістраль. За 1896-1898 р.р. Цинський уряд підписав договори на будівництво 19 залізничних ліній. При цьому Англія отримала 9 концесій, Франція та Росія-по 3, Німеччина-2, Бельгія та США-по 1 концесії. Ця система практично оформила 1898 р. розділ цинської імперії на «сфери впливу»⁴. Розділ «сфер впливу» супроводжувався угодами між державами про

¹ Annales de la Chambre des Députés. Débats Parlementaires, 1895-1900. P.408.

² Gerard A. Ma mission en Chine (1893-1922). P., 1918. P. 131-132.

³ Международные отношения на дальнем востоке. Книга 1-я: с конца XVI в. до 1917 г. / Под ред. Жукова Е. М. Москва: «Мысль», 1973. С. 188.

⁴ Международные отношения на дальнем востоке. Книга 1-я: с конца XVI в. до 1917 г. / Под ред. Жукова Е. М. Москва: «Мысль», 1973. С. 189-191.

взаємне розмежування цих територій. До Англії відійшов майже весь басейн річки Янцзи та значна частина південно-західних провінцій. Зоною «особливих» інтересів Франції стали Юньнань, Гуансі, західна частина провінції Гуандун та острови Хайнань¹. У травні 1898 р. Франція досягла від Китаю передачі їй бухти Гуанчжоувань та частини півострова Лейчжоу на півдні провінції Гуандун. Ці володіння з прилеглими островами передавалися Парижу в «оренду» на 99 років як військову базу. До кінця XIX ст. у Китаї діяло близько 600 іноземних фірм, у тому числі понад 100 промислових підприємств, що представляли найсучасніший сектор китайської економіки. Це остаточно зруйнувало цілісність китайської території та перетворило її на півколонію Західних країн. У 1900 р. антиіноземне народне повстання переросло у війну між Цинською імперією та 8 державами, що направили війська на придушення повстання².

Досить серйозним фактом вважається подія, що сталася 15 січня 1896 р. Цього дня було підписано й опубліковано англо-французька декларація - одне з найважливіших і водночас цікавих угод, укладених між Англією та Францією у XIX ст., визначила рубіж у політиці двох держав, що означала серйозний крок на шляху створення Антанти. Конвенція вирішувала найважливіші питання політики двох держав в Африці, Південно-Східній Азії та Далекому Сході³.

У період кінця XIX – початку XX ст. Ключовим для країн заходу, включаючи Францію, стає грошова позика Китаю. Незважаючи на це, французька політика була спрямована на проникнення до провінції Юньнань. У 1897 р. Франція займала досить жорсткі економічні позиції у Китаї. Її найближчими цілями було досягти офіційного визнання з боку Китаю переважання французького впливу в Південному Китаї, закріпитися в інших регіонах країни, а також продовжити боротьбу за захоплення залізничних, гірничорудних та інших концесій. Політичні відносини Франції з Китаєм, на думку Е. Фрунзе де Фле, визначаються пануванням Франції в Індокитаї,

¹ Черкасов П. П. Судьба империи: очерк колониальной экспансии Франции в XVI – XX вв. Москва: «Наука», 1983. С. 30-40.

² История Востока: в 6 т. / Гл. ред. кол.: Р. Б. Рыбаков (пред.) и др.; Т.4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX в.): Кн. 2 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др., 2005. С. 46-54.

³ Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Издательство «Наука», 1985. С.98

де Франція за 30 років утворила свою найбільшу колонію з населенням 20 млн. чоловік¹.

У період 1897-1898 років. провідні банки та монополії Франції створили кілька компаній, головною метою якого було отримання залізничних, гірничорудних та інших концесій у Китаї. Незабаром торгові палати ряду французьких міст, які направили до Китаю Ліонську місію, разом із банками «Креді Ліоне», «Контуар Насіонал д'Есконт де Парі» організували «Сосьєте Ліоне-Ендошин», метою якого був «розвиток торгівлі та промисловості в Китаї»². Засноване у 1896 р. «Сосьєте Франсе д'експлорасьйон Міньєрс ан Шин» розпочало боротьбу за гірничорудні концесії у провінціях Сичуань та Гуйчжоу з капіталом у 5 млн. фр³. У 1898 р. було створено «Сендіка де л'енженъ Франсе де мін» з передбачуваним капіталом у 10 млн. лян для дослідження та експлуатації вугільних та залізних копалин у провінції Юньнань «Сосьє де банк Франсе» зробило об'єктом своїх інтересів мідні, вугільні та золоті копи в тій самій провінції. «Сосьє Женераль д'етюд ендюстрі е дю траво публіка ан Шин» вирішило зайнятися в Китаї здобиччю вугілля, кольорових металів, міді, свинцю та іншого. Але жодна компанія не робила конкретних кроків у Китаї, не заручившись підтримкою уряду. Зі свого боку, уряд підтримував зусилля французьких підприємців щодо проникнення у ділове життя Китаю⁴.

9 квітня 1898 р. Ж. Дюбайль направив у Цзунліяминь нову ноту, в якій просив китайських міністрів «дати згоду на умови, покликані зміцнювати узи дружби та добросусідства, що поєднують китайську імперію з Французькою республікою». У посланні наголошувалося:

1. Китайський уряд надасть французькому уряду або зазначеній ним французькій компанії право побудувати залізницю від кордону Тонкіна до Куньміна, причому китайський уряд виділить лише ділянку землі для прокладання цього шляху і для споруд.

¹ Шигер А. Г. Политическая карта мира (1900-1965). Справочник. Москва, 1966. С.24

² Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Издательство «Наука», 1985. С.129-130.

³ Gérard Auguste. Ma mission en Chine (1893-1897). Paris: Plon-Nourrit et Cie. 1918. p. 42-45.

⁴ Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Издательство «Наука», 1985. С.129-130.

2. Китайський уряд на знак своєї дружби до Франції здає в оренду на 99 років затоку Гуанчжоувань французькому уряду, який має право влаштувати там морську станцію зі складом вугілля.

3. При установі поштової служби китайський уряд зобов'язується слідувати порадам французького уряду у «виборі особового складу»¹.

Проте, повністю поставити Китай під свій контроль Франції не вдалося. Французькі інтереси були спрямовані на освоєння великих територій Китайської імперії, підписання залізничних та гірничорудних концесій, розширення торгівлі, придбання землі та нерухомої власності. Проте, ці дії зустрічали негативну реакцію місцевого населення.

21 вересня 1899 р. США відкрито проголосили доктрину «відкритих дверей» у Китаї. Головний сенс доктрини полягає у наданні рівних можливостей для європейських держав та США у торговельній політиці на території Китаю. США запропонували великим державам у своїх сферах впливу або на «орендованій» території не перешкоджати інтересам інших держав та застосовувати китайський договірний митний тариф на всі товари, незалежно від того, де вони були зроблені. Запропонували стягувати однакові збори за транспортні перевезення. Американці хотіли отримати економічний зиск у Китаї. Тому В. Хей запропонував доктрину «відкритих дверей», яка сприяла обґрунтуванню американського бізнесу у Китаї².

В. Хей наголошував: «Мій уряд щиро бажає, щоб інтереси його громадян не порушувалися винятковими правами будь-яких із контролюючих держав «сфер інтересів» у Китаї, і сподівається на збереження там відкритого ринку для всієї світової торгівлі, на усунення всіх небезпечних джерел міжнародного роздратування і тим самим на прискорення спільних дій цих держав у Пекіні з метою проведення адміністративних реформ, настільки необхідних зміцнення Імператорського Уряду та

¹ Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925) № 40-41. Москва, 1927.

URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XIX/1840-1860/Sb_dog_Dal_vost/index.htm (дата звернення: 16.01.2022)

² Непомнин О. Е. История Китая: Эпоха Цин. XVII - начало XX века. Институт востоковедения. - Москва: Вост. лит., 2005. С. 546-549.

збереження цілісності Китаю, у чому, як і переконаний, так само зацікавлений весь західний світ. Воно вважає... що зараз дуже доречно інформувати Уряд Її Величності про бажання Сполучених Штатів сприяти цьому зі свого боку і надати йому свою потужну підтримку в спробі заручитися заявою всіх держав, які претендують на наявність «сфери інтересів» у Китаї, суть якого зводилася б до того, що:

1) воно вважатиме нерозсудливим втручатися у діяльність будь-якого конкретно обумовленого порту або закріплену домовленістю зацікавленість у так званій сфері інтересів або на орендованій території, яка може існувати в Китаї;

2) митний тариф, що діє в Китаї, повинен поширюватися на всі товари, вивантажені або призначені для всіх портів, що перебувають у «сферах інтересів» (якщо вони не є «вільними портами»), незалежно від їхньої національної приналежності, і що встановлюються таким чином тарифні збори мають збиратися урядом Китаю;

3) воно не вводитиме жодних портових зборів на судна іншої національної приналежності, що відвідують будь-який порт у такій «сфері», відмінних від зборів з їх власних судів, і жодних залізничних зборів з прокладених, контрольованих або експлуатованих ними залізничних колій у межах їхньої «сфер» » на товари, що належать громадянам або підданим інших держав і транспортуються через такі «сфери», відмінні від зборів, що встановлюються на аналогічні товари, що належать своїм громадянам і перевозяться на аналогічні відстані»¹.

У ХХ ст. Китай знаходився в обстановці внутрішньополітичної нестабільності і залежності від західних держав, остаточно перетворили це найбільше держава Азії у свою півколонію. У 1898 р. у Китаї спалахнуло повстання Іхетуаней (1898-1901 рр.). Воно виникло як реакція низів традиційного суспільства на іноземну експансію, як край консервативний та обскурантистський рух середньовічного типу. "Китай вважає їх (іноземців) варварами, яких бог засуджує і посилає на землю духів і геніїв для їх винищення ... З листівок, що розповсюджувалися під час повстання Іхетуаней

¹ Цит. по: Нота посла США, врученна 22 сентября 1899 г. лорду Солсбери, премьер-министру и министру иностранных дел Великобритании. URL: <http://www.grinchevskiy.ru/19/doktrina-otkrytyh-dverye.php>» (дата звернення: 15.01.2020)

(загонів справедливості та миру) 1900 р."¹. Учасники повстання прагнули обмежити вплив у країні іноземців. Повстання почалося провінції Шаньдун, а згодом поширилося й інших, більш розвинених, районів Китаю. Воно мало форму стихійного селянського бунту проти всього іноземного. Проте спостерігалися акції, спрямовані проти місіонерів і християн-китайців як «прислужників» держав. Головним гаслом, яке об'єднало повсталих, став девіз «Підтримай Цин, смерть іноземцям!». На початку вересня 1900 р. китайському уряду спільно з військами восьми держав (Великобританії, Німеччини, Франції, США, Росії, Італії, Австро-Угорщини та Японії) вдалося придушити цей виступ. Наприкінці жовтня 1900 р. у Пекіні розпочалися переговори між уповноваженими державами та Китаєм. Пекінська конференція тривала майже рік і наприкінці було вироблено «заключний протокол»². Цинское правительство подписало с державами-участницами договор, согласно которому было ликвидировано движение ихэтуаней. Также, страны Запада получали дополнительные, к уже имеющимся, привилегии, а также огромную по тем временам контрибуцию в размере 450 млн лян серебра (со сроком выплаты в течение 39 лет с процентами она должна была составить 1 млрд лян)³.

Перші спроби проникнення європейців на китайський ринок у 40-х роках. XIX ст. привели до створення сеттльментів. Створення таких поселень було встановлено англо-китайським договором 1843, додатковим до Нанкінського договору 1842 року. Сеттльменти формально вважалися орендованими територіями, тобто тепер вони управлялися іноземною адміністрацією, у веденні якої знаходилося і китайське населення (95-97% жителів сеттльментів). Китайське населення у відсутності права набувати нерухому власність, розташовану біля сеттльментов, нею поширювалася юрисдикція про змішаних судів, де вирішальну роль грали іноземці. Порядок у сеттльментах контролювався поліцією та військами іноземних держав. Найбільшим

¹ Прудников, М. Н. История государства и права зарубежных стран: учебник для бакалавров / Глав. Ред. М. Н. Прудников. 6-е изд., переработанное и дополненное. Москва: Издательство Юрайт, 2013. С. 532.

² История Востока Т.4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX в.): Кн. 2 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др., 2005. С. 249—255.

³ Китай в начале XX века. URL: https://studopedia.ru/9_59546_kitay-v-nachale-XX-veka.html (дата звернення: 20.01.2022)

був шанхайський міжнародний сеттльмент (утворений у 1863 році шляхом злиття англійського та американського сеттльментів), який керувався муніципальною радою, що вибралася іноземним населенням¹.

На території Китаю знаходилося сеттльменти, що належали ряду країн, до яких входила і Франція. Так, під її владою були Гуанчжоувань, Шамянь, Тяньцзінь, Шанхайська французька концесія. Всі вони були утворені у зв'язку з різними причинами.

Шанхайська французька концесія була заснована 6 квітня 1849 року, коли французький консул у Шанхаї Шарль де Монтіньї (Charles de Montigny) отримав від шанхайського даотая документ, згідно з яким частина території виділялася під французький сеттльмент. Місто було відкрито в результаті Першої опіумної війни в 1842 році, і незабаром стало домом для багатьох іноземців. У 1849 р. місцеві представники французької влади створили район виключно для французів. Місцевість активно розвинулася і розширилася наприкінці XIX – на початку XX століття і вважалася однією з найкращих житлових та торгових районів міста, а також була центром католицизму в Шанхаї. Першими жителями були французи, але пізніше тут стали жити британці, американці, росіяни та китайці².

Тяньцзінь або Танцзинські концесії були передані урядом Китаю і став сеттльментом Західних держав. У середині XIX століття Тяньцзінь був відкритий для міжнародної торгівлі, а після того, як він був з'єднаний залізницями з Пекіном (1897 року), то в ньому почало різко зростати кількість європейських торговців, підприємців та дипломатів. Почастішали напади на європейців, і щоб зменшити ризик виникнення конфліктів, китайська влада передала низку ділянок Тяньцзіня під управління дипломатичних місій³. Найпершими концесіями у Тяньцзіні були Британська та Французька. У 1895-1900 роках до них додалися Японська, Німецька

¹ Махонин А. А. Сеттльменты и концессии: разграничение понятий на примере иностранных поселений в Китае (1843-1941-е гг.) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. – Харків. Вип. 20. 2017. С. 34-35.

² Манфред А. З. Очерки истории Франции XVIII в.-XX вв. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1961. С. 191-195.

³ Чибириев С. А. История государства и права зарубежных стран. Москва: Издательство Былина 2002. С. 341-348.

та Російська, і навіть концесії держав, які не мали концесій в інших місцях Китаю - Австро-Угорщини, Італії та Бельгії. У кожній концесії були власні школи, в'язниці, казарми та лікарні. Європейські сеттльменти протягнулися на 8 км вздовж річки Хейхе¹.

Також, одним із найбільших сеттльментів на території Китайської імперії був Шанхайський міжнародний сеттльмент. Спочатку це був один із п'яти договірних портів, відкритих для зовнішньої торгівлі відповідно до положень Нанкінського договору, який Цинська імперія була змушена підписати після поразки в Першій опіумній війні в 1842 році, і знаходився під британським управлінням. Незабаром поблизу розмістилися американський і французький сеттльменти, і в 1854 році для управління трьома сеттльментами було створено об'єднану Муніципальну раду. У 1862 році Шанхайська французька концесія вирішила, що краще існувати незалежно, а британський та американський сеттльменти наступного року формально об'єдналися у Шанхайський міжнародний сеттльмент. На відміну від таких британських володінь, як Гонконг або Вейхайвей, Шанхайський міжнародний сеттльмент залишався суверенною китайською територією².

У цей час тривало досить активний розподіл Китаю на сфери впливу між найбільшими, на той момент, державами. Велике значення у перше десятиліття XX століття набуло будівництва залізниць, що стало причиною серйозних протиріч між китайською національною буржуазією, що зміцнювала свої позиції, і іноземними, насамперед британськими, німецькими, французькими та американськими компаніями. У цей час у Китаї спалахнули певні революційні тенденції, що призвело до революції. Іноземні загарбники з метою придушення революції у Китаї силою зброї домоглися об'єднання своїх сил. Але так як сили були не рівні, і повстанці не були забезпечені сучасною зброєю, повстання «Друга революція», або Сінхайська

¹ Международные отношения на дальнем востоке (1870—1945 гг.) / Под ред. Е. М. Жукова. Москва: государственное издательство политической литературы, 1951. С. 9-14.

² Чибириев С. А. История государства и права зарубежных стран. Москва: Издательство Былина 2002. С. 341-348.

революція, була придушена військами уряду, який отримав військову підтримку від іноземних держав¹.

Отже, можна зробити висновок, що в останній третині XIX ст. політичні кола Китаю були налаштовані виключно обмеження впливу іноземних держав у Китаї. Було проведено частину реформ для внутрішньої та зовнішньої ізоляції країни. Але вже до кінця XIX ст. у Кіті, а особливо в його Південній частині був помітний вплив іноземних держав, зокрема Франції.

У цей час набувала обертів боротьба Англії, Франції, Росії та США за ринки у Китаї. Також можна помітити, що Франція веде запеклу боротьбу за концесії. В основному її політика спрямована на підписання залізничних та гірничорудних концесій, оскільки вони були досить цінними для колоніальної політики Франції. У цій боротьбі Франція зіткнулася здебільшого з інтересами Англії. Також Франція прагнула поширити свій вплив на Китай за рахунок відносно добрих відносин з Росією. Так завдяки наданій Китаю позик, Франція змогла продиктувати китайцям свої вимоги щодо концесій та територіального розмежування. Франція часто спиралася на збройні сили підтримки своїх економічних акцій у Китаї.

Французький уряд мав великий вплив на розвиток економіки та політики Китаю. Сама ж французька політика в Піднебесній імперії активувалася лише у 1893 р. завдяки О. Жерару, діяльність якого мала сприяти зміцненню економічних і політичних позицій у південних позиціях Китаю.

Франція прагнула поширити свій вплив на значну частину морського узбережжя Китаю. На кінець XIX ст. Франція мала біля Китаю кілька морських, торгових портів. Також будувалося все більше фірм, які відповідали за прокладання залізничних колій.

Велику роль у просуванні французької політики у Китаї зіграла релігія, а саме запровадження католицизму в Піднебесній. Більшість земель та нерухомості були зібрані в руках католицьких місіонерів. Вони мали великий вплив на політику Китаю.

¹ Чудодеев Ю.В. Синьхайская революция и крах монархии в Китае 1911 – 1912. URL: <https://www.synologia.ru/a/> (дата звернення: 11.01.2022)

Важливе значення у боротьбі Франції за Південний Китай мало поширення французької мови, культури, відкриття поштового зв'язку, медичних установ, навчальних закладів притулків. У Бейнаї були створені лікарня та французько-китайська школа для китайців, що містяться коштом колоніальної адміністрації Індокитайського союзу. На основі Хайнань в Циньчжоу були засновані французька поштова контора, школа французької мови для китайців і будинок для сиріт.

Наприкінці XIX ст. Китай займав одне з найважливіших місць зовнішньої політики Франції. Французька політика була активніша, ніж політика інших держав щодо Китаю. Політика Франції мала комплексний характер, охоплювала економічну, фінансову та військово-стратегічну галузі. Територіально вона поширювалася на Південний, Південно-Західний, Центральний та Північний Китаю, а також на значну частину морського узбережжя.

Висновки

Китаю надавалося важливе значення у колоніальній політиці Франції. В останній третині XIX – на початку XX ст. капіталістичні країни боролися за свою перевагу на теренах Сходу. У свою чергу, Цинська імперія стає ареною боротьби між західними державами за сфери впливу. В останній третині XIX століття було отримано серйозні поступки від династії Цинів на користь Західних країн. Французька колоніальна політика поставила за мету поширити вплив на Цинський Китай, для просування на китайський ринок.

XIX століття ознаменувалося для Китайської імперії занепадом. Його територіальна цілісність була зруйнована, а віра у політичну та військову силу країни підірвана. Головною метою країн Заходу було руйнування традиційних китайських порядків. Вони не ставили собі за мету зруйнувати саму країну, а хотіли лише відкрити ринки всьому світу, проте методи були обрані не найдружніші.

Як можна побачити, під час загострення капіталістичних протиріч Далекому Сході й у Південно-Східної Азії (1842-1862 рр.) велася боротьба Англії, Франції, Росії та США за ринки у країнах Сходу та переважання у цій частині світу. Дії країн Заходу були радикальні та підривали устрій Китайської держави. У результаті були отримані серйозні поступки від династії Цинів і захоплено Південний В'єтнам. Після цього французька колоніальна політика поставила за мету поширити вплив на Цинський Китай для просування, безпосередньо, на китайський ринок.

Перша «опіумна» війна призвела до укладання нерівноправних договорів із низкою країн, у результаті чого з'явилися перші іноземні поселення біля Китаю. За нею відбулася друга «опіумна» війна, що мала негативні наслідки як для цілісності Китайської держави так і не давала змоги заспокоїти обурений народ. Виснажений двома війнами китайці налаштовуються проти іноземців, починаються повстання. Як наслідок, країна зазнає величезних збитків. Китайська імперія потребує грошових коштів і бере кредити, що згодом призводить до втрати територій та ще більших збитків.

Французька колоніальна політика була добре, у стратегічному плані, продумана. Вона, як одна з країн-колонізаторів, знаходить свої шляхи для досягнення

поставлених цілей. Спочатку, не вступаючи на пряму у військовий конфлікт із Китаєм, що допомагає їй почати будувати досить дружні стосунки з Китаєм, але все кардинально змінюється після Франко-китайської війни за В'єтнам. Франція довгий час позиціонувала себе країною-«другом», що підтримує в усьому Китайську імперію, що захищає її, наприклад, від Японії, тоді як багато вчених стверджують, що саме Франція підштовхувала Японію до війни. Або ж пропонувала кредити на не вигідних для країни умовах. Французький уряд вів жорстоку боротьбу за концесії з іншими країнами і ініціював просування своєї релігії в Китаї для зміцнення гегемонії в країні. Підписані в останній третині XIX ст. договори зіграли ключову роль у розвитку зовнішньополітичних відносин між Китаєм і Францією.

Через те, що у Китай дедалі більше проникали іноземні держави, спалахнуло повстання. В результаті Тайпінського повстання, у придушенні якого Франція брала участь, французький уряд нав'язав Китаю новий нерівноправний договір, який перетворював країну на пів колонію.

У цей час французький уряд прагнув здійснити свої плани за рахунок англійського збройного вторгнення на територію Китаю. Французькі дипломати досягли указу імператора про поширення християнської релігії, що у свою чергу зміцнило французькі позиції на цинських землях. Саме завдяки цьому указу Франція стала значно впливати на Китай.

У боротьбі за розділ «сфер впливу» у Китаї головним противником Франції була Англія. Ці дві країни вдавалися до багатьох методів боротьби за поширення впливу. Протягом цього протистояння було підписано низку договорів, які мають велике значення для даного періоду в історії обох країн. В результаті розділу Китаю на «сфери впливу» Франція мала частину території Піднебесної та кілька портів. На території Китаю знаходилося септльменти, що належали ряду країн, до яких входила і Франція. Так, під її владою були Гуанчжоувань, Шамянь, Тяньцзінь, Шанхайська французька концесія. Всі вони були утворені у зв'язку з різними причинами. Як і в інших іноземних поселеннях, корінне населення міст зазнавало гноблення прав. За загальним правом китайцям було неможливо ні володіти у концесіях земельними ділянками, ні навіть наймати там будинків. Здебільшого вони були робочою силою

іноземних переселенців. Варто зазначити, що уряд Китаю не втручався у справи іноземних поселень, на своїх територіях французький уряд створював свої органи управління, вводив закони та органи стеження за порядком. Головним органом управління французьких септльментів була муніципальний рада (*garde municipale*), де задля підтримки порядку було найнято в'єтнамців. На території септльментів і концесій діяла низка заборон, орієнтована на контроль життя населення поселень. Септльменти грали істотну роль у популяризації і просуванні європейської культури.

Установленню дипломатичних відносин між Францією та Китаєм сприяла низка причин таких як: важке фінансове становище цинського Китаю, спалахи народних повстань та складне внутрішньо- та зовнішньополітичне становище країни. Франція не нехтувала жодними методами боротьби за поширення впливу у Китаї. Враховуючи те, що в Китаї було важке фінансове становище, французькі дипломати, звернувшись до дружніх зв'язків з Росією, дали грошову позику Китаю, яка надалі допомогла французам підписати низку нових угод з Китаєм.

Слід відзначити, що для колоніальної політики Франції велике значення грали концесії, за які точилася запекла боротьба. В основному політика Франції була спрямована на підписання залізничних та гірничорудних концесій, які відігравали важливу роль у розширенні французьких ринків збуту у Китаї. У свою чергу у 1898 – 1900 роках. французька політика була спрямована на освоєння природних багатств та трудових ресурсів Китаю. Підписані в останній третині XIX ст. договори зіграли ключову роль розвитку зовнішньополітичних відносин між Китаєм і Францією.

Французька політика допомогла традиційному Китаю змінити погляди на колишні засади життя, порядки та будову країни. Французькі дипломати змогли встановити економічні та політичні відносини з Китаєм, що призвело до зміни поглядів китайського уряду на ізоляцію країни від зовнішнього світу. Вони сприяли встановленню політики «відкритих дверей» на території Китаю Традиційний Китай був зруйнований, але на його заміну прийшла країна, що досить швидко розвивається.

У свою чергу Китаю зіграв одну з ключових ролей у зовнішній політиці Франції. Завдяки поширенню впливу на території В'єтнаму та Китаю було розширено

ринки збуту та трудові ресурси. Відтепер Франція мала у Китаї свої морські порти та залізниці, які сприяли збільшенню авторитету та доходу країни.

Встановлений у цей період початковий етап «дружніх» відносин між західною країною – Францією та країною Сходу – Китаєм сприяли багатьом політичним змінам в обох країнах та подальшим змінам та розвитку цих двох держав.

Список джерел та літератури

1. Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842 – 1925). Москва: Издательство Института Востоковедения ми. Н.Н. Нариманова. 1927. 218 с.
2. Annales de la Chambre des Députés. Débats Parlementaires, 1895-1900. [Электроний ресурс:<https://gallica.bnf.fr>] P.408.
3. Chantal Zheng, Schunde Zheng. La guerre Franco-chinoise et Taiwan vus par Pierre Loti, marin et écrivain. 2005. P. 239-254.
4. France. Ministère des affaires étrangères. Documents diplomatiques français, 1871 – 1914. Série 2. T. 1. 1178 p.
5. H. Cordier. L'expédition de Chine de 1860: histoire diplomatique, notes et documents 1860. Paris: Gouthner. 1906. 508 p.
6. Gérard Auguste. Ma mission en Chine (1893-1897). Paris: Plon-Nourrit et Cie. 1918. 348 p.
7. La Dépêche coloniale illustrée. [Электронный ресурс: URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9742886h>]
8. Алаев Л. Б. Колониализм как всемирно-историческое явление и как объект исследования / Британская империя в XX веке: Сб. статей / Ред. А.М. Пегушев и др. Москва: ИВ РАН, 2010. 23с.
9. Бажанов Е. П. Китай от Срединной империи до сверхдержавы XXI века. Москва: Известия. 2007. 352 с.
10. Бокщанин А. А., Непомнин О. Е., Степугина Т. В. История Китая древность, средневековье, новое время. Москва: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 2010. 599 с.
11. Брук Д. История городов будущего. Перевод с англ. Д. Симановский. Москва: издательство: Института медиа, архитектуры и дизайна Стрелка, 2016. 98 с.
12. Бычкова Т.А. Страны Азии на пути от традиционного общества к индустриальному (XVII – начало XX в.): учебное пособие / под ред. В.П.

- Зиновьева. Томск: Издательский Дом Томского государственного университета. 2014. 460 с.
13. Васильев Л.С. Столкновение Запада и Востока. Проблемы колониализма. Всеобщая история В 6 т. Т. 3. От средних веков к новому времени (XVI - XVIII вв.). – Москва: Высшая школа, 2008.
 14. Восточной и юго-восточной Азии. Москва: «НАУКА», Главная редакция восточной литературы. 1971. 330 с.
 15. Всемирная история войн/ Автор-составитель: А.Г. Мерников, А.А. Спектор. Минск: ООО “Харвест”, 2005. 768 с.
 16. Дацышен В. Г. Христианство в Китае: история и современность. Москва: Научно–образовательный форум по международным отношениям. 2015. 51 с.
 17. Дельнов А. А. Китай. Большой исторический путеводитель. Москва: Эксмо, Алгоритм. 2008 150 с.
 18. Дементьев Ю. П. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844-1862. Москва: Издательство Восточной литературы. 1958. 201 с.
 19. Ермолов Н. С. Тонкинская экспедиция 1883–1885 гг. — Санкт-Петербург: типография штаба войск гвардии и Петербургского военного округа, 1890. 83 с.
 20. Ильина Е. Обустройство европейских селтльментов на территории Китая во второй половине XIX в. // Актуальні проблеми вітчизняної то всесвітньої історії: зб. наук. пр. – Харків. Вип. 14. 2011. с. 102-107.
 21. История Востока: в 6 т. / Гл. редактор: Р. Б. Рыбаков (пред.) и др.; Ин-т востоковедения РАН. Т.4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX в.): Кн. 1 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др. 2004. 608 с.; Кн. 2 / Отв. ред. Л. Б. Алаев и др., 2005. 574 с.
 22. История Китая / Под редакцией А. В. Меликсетова Москва: Издательство Московского университета "Высшая школа", 2002. 736 с.
 23. История экономического развития Китая, 1840-1948 гг.: сборник стат. материалов / сост. Янь Чжун-пин, Сюй И-шэн, Яо Сянь-хао. Москва. 2016. 380 с.

24. Карликов В. Очерк территориальных захватов европейцев у Китая. Санкт-Петербург: Военная типография. 1903. 86 с.
25. Китай в эпоху династии Цин (1644–1912): учебно-методическое пособие / сост. Ю. Н. Гусева. Самара: СФ ГБОУ ВПО МГПУ, 2015. 200 с.
26. Королев А. гусГ. Международные отношения 1870-1918 гг. Сборник документов / под редакцией В. М. Хвостова. Москва: Издательство Юрайт. 2020. 468 с.
27. Коряков В. П. Политика Франции в Китае в конце XIX в. Москва: Наука. 1985. 544 с.
28. Крюгер Р. Китай. История страны / Перевод Воронин Д. А., Гольдберг Ю. Я. Москва: Изд. фирма «Эксмо», 2008. С. 66-75.
29. Макаров В.А. Жизнь после "кулака справедливости и гармонии": записки жены русского офицера о повседневной жизни в постбоксерском Китае. 8 с.
30. Манфред А. З. Внешняя политика Франции 1871-1891. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1952. 589 с.
31. Манфред А. З. Очерки истории Франции XVIII в.-XX вв. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1961. 615 с.
32. Махонин А. А. Сеттльменты и концессии: разграничение понятий на примере иностранных поселений в Китае (1843-1941-е гг.) // Актуальні проблеми вітчизняної то всесвітньої історії: зб. наук. пр. – Харків. Вип. 20. 2017, 31-37 с.
33. Международные отношения на Дальнем Востоке (1870—1945 гг.) / Войтинский Г.Н., Гальперин А.Л., Губер А.А., Дубинский А.М., и др.; Под ред.: Жуков Е.М. Москва: Госполитиздат, 1951. 793 с.
34. Международные отношения на Дальнем Востоке: в 2 книгах. / Ред. коллегия: акад. Е.М. Жуков (отв. ред.) и др. Книга 1: с конца XVI в. до 1917 г. / Отв. Ред. Е. М. Жуков. Москва: «Мысль», 1973. 329 с.
35. Мирзеханов В.С. Европейцы в колониях: стиль жизни и особенности менталитета. / Вестник РГГУ. Серия: Политология. История. Международные отношения, 2014. С. 38-53.

- 36.Моисеева Е. Н. Как колонизируют европейцы? Образы англичан, французов и немцев в травелоге Лидии Пашковой "французские и английские колонии на крайнем востоке и на востоке" 15 с.
- 37.Моисеева Е.Н. Путешествие Эрнеста фон Гессе-Вартега в Китай: повседневная жизнь европейца. 12 с.
- 38.Набока О. В. Політика США в Східній Азії в 30-70-х рр. XIX ст. Ужгород: «Гражда». 2016. 284 с.
- 39.Непомнин О. Е. История Китая: Эпоха Цин. XVII - начало XX века. Институт востоковедения. - Москва: Вост. лит., 2005. 712 с.
- 40.Непомнин О. Е. Китай в контексте мировой истории. / Восточный курьер. Выпуск № 1-2. Москва: Институт востоковедения РАН, 2019. С. 62-76.
- 41.Новая история Китая / под редакцией С. Л. Тихвинского. Москва: Наука; Главная редакция восточной литературы. 1972. 670 с.
- 42.Новая история колониальных и зависимых стран в 2 т. / Под редакцией С. Н. Ростовского, И. М. Рейснера и др. Т. 1: Новая история колониальных и зависимых стран. / Под ред.: Кара-Мурза Г.С., Рейснер И.М., Ростовский С.Н. и др. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. 784 с.
- 43.Новая история стран Азии и Африки / Под ред. А. М. Родригеса в 3 ч.: Ч. 1 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. 400 с.; Ч. 2 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. 463 с.; Ч. 3 Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. 511 с.
- 44.Павлович М. П. Собрание сочинений. Империализм и мировая политика последних десятилетий. Т. 3: Борьба за Азию и Африку. Ленинград: Государственное издательство, 1925. 257 с.
- 45.Прудников, М. Н. История государства и права зарубежных стран: учебник для бакалавров / Глав. Ред. М. Н. Прудников. 6-е изд., переработанное и дополненное. Москва: Издательство Юрайт, 2013. 806 с.

- 46.Россия и Китай: четыре века взаимодействия. История, современное состояние и перспективы развития российско-китайских отношений / Под ред. А.В. Лукина. Москва: «Весь Мир», 2013. 704. с.
- 47.Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. Москва: Государственное издательство политической литературы. 1952. 470 с.
- 48.Смирнов В. П. Франция в XX веке. Москва: Изд. фирма «Дрофа», 2001. 352 с.
49. Страны и народы Востока. / Под редакцией Д. А. Ольдерогге. Выпуск XI: страны и народы центральной, восточной и юго-восточной Азии. Москва: «наука». 1971. 331 с.
- 50.Тейлор А. Дж. П. Борьба за господство в Европе. 1848 – 1918. Москва: Издательство иностранной литературы. 1958. 644 с.
- 51.Фань Вэньлань. Новая история Китая. Том 1. 1840-1901. Москва: Издательство иностранной литературы. 1955. 600 с.
- 52.Франко-китайская война 1884–1885 гг. И французская колониальная империя в Индокитае. // Журнал Исторических Исследований Том 3 № 2. 2018. 9 с.
- 53.Хрестоматия по истории с древнейших времен до наших дней / Редактор Марчевская Т. Г. Челябинск: Издательство Челябинского государственного университета, 2012. 411 с.
- 54.Черкасов П. П. Судьба империи: очерк колониальной экспансии Франции в XVI – XX вв. Москва: Наука, 1983. 194 с.
- 55.Чернышева Е. В. Феномен китайского города конца XIX – первой половины XX века в зарубежной историографии // Политические науки. Востоковедение. Вып. 13. С. 118–123.
56. Чибиряев С. А. История государства и права зарубежных стран. 2002. 472 с.
- 57.Шен Ху. Агрессия империалистических держав в Китае. Москва: Издательство иностранной литературы. 1951. 304 с.
- 58.Шигер А. Г. Политическая карта мира (1900-1965). Справочник. Москва, 1966. 206 с.
- 59.Штенцель А. История войн на море. Война Франции с Китаем 1883—1886 гг. Москва: Изографус, Эксмо-Пресс. 2002. 704 с.

- 60.Энгельфельд В. В. Юридическое положение иностранных концессий в Китае
// Избранные труды Юридического факультета в Харбине: сборник научных трудов. Москва, 2017. 532 с.
- 61.Эрнест фон Гессе-Вартег. Китай и китайцы. Жизнь, нравы и обычаи современного Китая. Санкт-Петербург: Издание А. Ф. Девриена, 1900. 380 с.
- 62.Amer Ramses. French Policies towards the Chinese in Vietnam.[Электроний ресурс: URL: <https://journals.openedition.org/moussons/192>] p. 57-80
- 63.Gaffarel P. La politique coloniale de la France de 1789 à 1830. Paris: Alcan, 1908. 540 p.
- 64.H.Cordier. Histoire generale de la Chine : et de ses relations avec les pays etrangers depuis les temps les plus anciens jusqu'a la chute de la dynastie Mandchoue. Paris: Gouthner, 1920. / Tome IV. Depuis l'avènement de Tao Kouang (1821) jusqu'à l'époque actuelle [1919]. Paris: Librairie Paul Geuthner. 1920. 428 p.
- 65.Lane J. Harris. The Peking Gazette: A Reader in Nineteenth-Century Chinese History. Boston : Brill. 2018. 374 p.
- 66.Jens Holger Schjørring and Norman Hjelm A. History of Global Christianity, Volume II. History of Christianity in the 19th century / Translations David Orton
// Koschorke Klaus. Asia in the 19th and Early 20th Centuries // Leiden - Boston: Brill, 2017. P. 267-300
- 67.Kang Mathilde. Francophonie and the Orient: French-Asian Transcultural Crossings (1840-1940) / Translated by Martin Munro // The affirmation of the French presence in Asia // Amsterdam University Press. 2018. 215 p.
- 68.Piquet V. Histoire des colonies françaises : l'Empire colonial de l'ancien régime : l'Empire colonial de la France moderne. Paris: Payot, 1931. 538 p.
- 69.Witold Rodzinski. A history of China. Oxford : Pergamon Press. 1979. 532 p.
- 70.Wolfgang Franke. A Century of Chinese Revolution. / translate Basil Blackwell / New York: Harper & Row. 1970. 228 p.
- 71.Wolfgang Franke. China and the West. New York: Harper & Row. 1967. 171 p.

Резюме

Корж В. О. Французька політика у Китаї наприкінці XIX – на початку XX ст.

Дипломна робота присвячена дослідженню основних напрямів французької колоніальної політики та її впливу на зміни у внутрішньому становищі Китаю. Розглядається процес створення французьких поселень на китайській території та облаштування повсякденного життя французьких колоністів. Аналізуються наслідки "викриття" Цинської держави західним світом.

Докладно розглядається французько-китайська війна. Досліджується її місце у розвитку відносин між Францією та Китаєм.

Певне місце займає розгляд договорів, які були укладені Китайською імперією з країнами Заходу. Особливу увагу приділяється угодам між Францією та Китаєм.

У розділі про методи французького проникнення в Китай, докладно розглядається політика, яку проводила Франція на території Цинської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: Китай, Франція, сеттльмент, колоніальна політика, французько-китайська війна.

Résumé

Korzh V.O. La politique française en Chine à la fin du XIX - début du XX siècles.

La thèse est consacrée à l'étude des grandes orientations de la politique coloniale française et de son impact sur l'évolution de la situation intérieure de la Chine. Le processus de création de colonies françaises en Chine et d'aménagement de la vie des colons français est envisagé. Les conséquences de « l'exposition » de l'État Qing par le monde occidental sont analysées.

La guerre franco-chinoise est examinée en détail. Sa place dans le développement des relations entre la France et la Chine est à l'étude.

L'examen des traités conclus par l'Empire chinois avec les pays occidentaux occupe une certaine place. Une attention particulière est portée aux accords entre la France et la Chine.

La section sur les voies de pénétration de la France en Chine examine en détail la politique menée par la France dans l'Empire Qing à la fin du XIXe et au début du XXe siècle.

Mots clés: Chine, France, colonisation, politique coloniale, guerre franco-chinoise.